

Die Britse vrywilligerseenheid Steinaecker's Horse in die Anglo-Boereoorlog (1899-1902): 'n Kultuurhistoriese studie

Anton Carl van Vollenhoven

Proefskrif ingelewer vir die graad Doktor in Geskiedenis aan die Universiteit van Stellenbosch

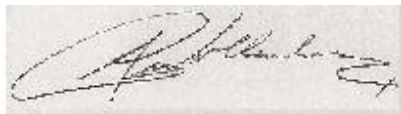
Promotor: Dr. M. Burden, Departement Geskiedenis

Maart 2010

Verklaring

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie proefskrif vervat, my eie oorspronklike werk is en dat ek dit nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê het nie.

Handtekening:

A handwritten signature in dark ink, appearing to be 'P. van der Merwe', written on a light-colored, slightly textured paper.

Datum: 10 Februarie 2010

Kopiereg © 2010 Universiteit van Stellenbosch

Alle regte voorbehou

OPSOMMING

Steinaecker's Horse was 'n vrywilligerseenheid wat tydens die Anglo-Boereoorlog (1899-1902) aan die kant van die Britte geveg het. Die eenheid het hoofsaaklik uit inwoners van die Laeveld bestaan en het onder bevel van 'n voormalige Duitse offisier, luitenant-kolonel FCL von Steinaecker, gestaan. Die eenheid het tot dusver min aandag van vakkundiges ontvang.

Die belangrikste fokus van hierdie studie is om die Steinaecker's Horse militêre eenheid te bestudeer, maar om spesifiek die alledaagse omstandighede, lewenswyse en daaglikse aktiwiteite daarvan te bepaal. Dit is gedoen aan die hand van kultuurvoorwerpe wat by drie van die belangrikste terreine waar Steinaecker's Horse buiteposte gehad het, gevind is.

Ten einde die eenheid in konteks te plaas is ook aandag gegee aan die insameling van historiese inligting en die identifisering en dokumentering van verskillende buiteposte wat deur Steinaecker's Horse tydens die Anglo-Boereoorlog beset is. Die monitering van die staat van agteruitgang van die terreine en die assessering daarvan ten opsigte van onder meer navorsingspotensiaal, kultuurhulpbronbestuur en toerismepotensiaal, is ook gedoen. Laastens is daar aandag gegee aan die bydrae van Steinaecker's Horse tot die geskiedenis van die Anglo-Boereoorlog, die Laeveld en die Nasionale Krugerwildtuin.

Die drie terreine wat in diepte bestudeer is, is die eenheid se hoofkwartier te Komatipoort, die Sabiebrug-pos naby Skukuza en die Noordelike buitepos in die omgewing van die Letaba ruskamp in die wildtuin. Kultuurvoorwerpe wat deur middel van argeologiese opgrawings op hierdie terreine verkry is, is in die studie benut. In die slothoofstuk word 'n geheelbeeld van die alledaagse omstandighede, lewenswyse en daaglikse aktiwiteite van Steinaecker's Horse gevorm. Dit word ook kortliks met algemene inligting omtrent die lewe van Britse soldate en die Boere op kommando tydens die oorlog vergelyk. Laasgenoemde inligting is op ander wyses verkry as om die fisiese kultuurvoorwerpe te bestudeer.

Die bydrae van hierdie proefskrif is dat dit vir die eerste keer 'n geheelbeeld van die lewe by Steinaecker's Horse terreine daarstel en as model kan dien vir soortgelyke navorsing met betrekking tot ander militêre terreine, maar waarskynlik ook ander historiese terreine.

SUMMARY

Steinaecker's Horse was a volunteer unit who fought on the side of the British during the Anglo-Boer War (1899-1902). The unit mainly consisted of local inhabitants of the Lowveld and were commanded by a former German officer, Lieutenant-colonel FCL von Steinaecker. The unit received little attention from scholars thus far.

The main focus of this research is to study the Steinaecker's Horse military unit, but specifically to determine their everyday circumstances, life style and daily activities. This was done by means of cultural objects which were found on three of the important sites where Steinaecker's Horse had outposts.

In order to place the unit within context, attention was given to the collection of historical information and the identification and documentation of different outposts occupied by Steinaecker's Horse during the Anglo-Boer War. The state of decay of these sites were monitored and their relation to inter alia research potential, cultural resources management and tourism potential was assessed. Lastly, attention was given to the contribution of Steinaecker's Horse to the history of the Anglo-Boer War, the Lowveld and the Kruger National Park.

The three sites that were studied in depth are the headquarters of the unit at Komatipoort, the Sabi Bridge post close to Skukuza and the Northern outpost in the vicinity of the Letaba rest camp in the park. Cultural objects excavated at these sites were used in this study. In the final chapter an overall impression of the everyday circumstances, life style and daily activities of Steinaecker's Horse are formed. It is also shortly compared to general information regarding the life of British soldiers and the Boers on commando during the war. Last mentioned information was obtained from different sources in another way than studying the physical cultural objects.

The contribution of this thesis is that it is the first time that a complete reflection is given of the life at Steinaecker's Horse sites and that it serves as model for similar research with relation to other

military sites as well as probably other historical sites.

Opgedra aan elkeen wat oor verskeie jare 'n bydrae gelewer het tot die navorsing ten opsigte van Steinaecker's Horse en wat ook op ander gebiede soortgelyke steun aan my gebied het.

Dankbetuiging

Ek bedank hiermee graag die volgende persone en instansies wie se hulp onontbeerlik was in die voltooiing van hierdie studie:

- my promotor, dr. M. Burden, vir haar toegewyde leiding, hulp, ondersteuning en opbouende kritiek
- personeel van die Nasionale Krugerwildtuin wat hulp in verskeie vorms verskaf het, spesifiek die personeel van Wetenskaplike Dienste en veldwagters wat ons tydens die opgrawingseisoene bygestaan het
- my vrou Marianna en kinders Merina en Karel vir hulle opofferings tydens die navorsing, analisering van kultuurvoorwerpe en verslagdoening daaroor
- persone in die bronnelys vermeld, wat die een of ander vorm van inligting verskaf het
- die volgende persone wat met die harde werk op terrein gehelp het: Anton Pelser, Johan van Vollenhoven, Salomé Theart-Peddle, Graeme Peddle, Wimpie Coertzen, Johan Venter, Karen Mouton, André Strydom, Leslie Barker, Danie van der Merwe, Tharina van Vollenhoven, Felicia Gravett, Barry Gravett, J.P. Celliers, Jaco van der Walt, Louisa Hutton, Frank Teichert, Itumeleng Masiteng, Jenny Halvatzis, Johan le Roux, Dierdré Viljoen, Charmaine Thomas, Ané Mentz, Johnell Pelser, Alrina van Vollenhoven, René Pieterse, W.J. van Vollenhoven, Belinda Hutton, Mias Olivier, Willem Hutton, Elmi Dege, Biffie Roos, Hendre Dege, Adri Humphries, Jan van den Bos, Stephanie Potze, Heleen Gouws, Kirstie Redman, Heidi Hansen, Gabi Doll, Hannes Steinmann, Willem Steyn, Nicole Setton, Natalie Sutherland, Johan Strydom, Candice Rajoo, Sanet van Deventer, Lu-Marie Combrinck, Ceri McRae, Martin Brooks, Cornelia Trefflich, Emile Coetzee, Elise Lombaard, Irene van Wyk, Andries Lombaard en Yolandé Adams.

Ek dank ook my Hemelse Vader vir die krag om die studie te voltooi en beskerming tydens die veldwerkfase in die wildernis.

Anton Carl van Vollenhoven

Pretoria

Datum: 10 Februarie 2010

INHOUD

Bladsy nommer

INLEIDING

Voorafstudie en rasionaal	1
Probleemstelling en fokus.....	2
Doelwitte	3
Navorsingsmetodologie.....	4
Metodiek	5
Terreinafbakening	7
Bronevaluering.....	8
Impak	11

HOOFSTUK 1: TEORETIESE BENADERING

1.1 Inleiding	12
1.2 Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis.....	12
1.3 Die Franse Annales-skool	15
1.4 Die Kontekstuele paradigma.....	16
1.5 Samevatting: aansluiting tussen benaderings.....	17
1.6 Besluit.....	18

HOOFSTUK 2: GESKIEDKUNDIGE AGTERGROND VAN STEINAECKER'S HORSE: ROL VAN DIE EENHEID TYDENS DIE ANGLO-BOEREOORLOG

2.1 Inleiding	20
2.2 Biografiese besonderhede van Francis Christiaan Ludwig von Steinaecker.....	23
2.3 Totstandkoming van Steinaecker's Horse	29

2.4	Die rol van Steinaecker's Horse tydens die Anglo-Boereoorlog.....	35
2.5	Die bydrae van Steinaecker's Horse tot die totstandkoming van die Nasionale Krugerwildtuin.....	42
2.6	Samevatting	46

HOOFTUK 3: 'N OPNAME VAN TERREINE IN DIE NASIONALE KRUGERWILDTUIN WAT MET DIE STEINAECKER'S HORSE MILITÊRE EENHEID VERBAND HOU

3.1	Inleiding	48
3.2	Doel van die opname	49
3.3	Begripsomskrywing	49
3.4	Wetgewing.....	50
	3.4.1 Die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne.....	50
	3.4.2 Die Wet op Nasionale Omgewingsbestuur	51
3.5	Metodiek.....	52
	3.5.1 Argivale navorsing	52
	3.5.2 Literatuur en persoonlike mededelings	52
	3.5.3 Opname	52
	3.5.4 Insameling	54
	3.5.5 Dokumentasie.....	54
	3.5.6 Analise en interpretasie	54
	3.5.6.1 Vergelyking	54
	3.5.6.2 Verklaring en interpretasie	55
3.6	Ligging	55
3.7	Beskrywing van die gebied waar die opname gedoen is.....	55
3.8	Historiese konteks	58
3.9	Individuele beskrywing van die geïdentifiseerde terreine.....	61
	3.9.1 KaNwamuriwane (no 1).....	63
	3.9.2 Fort Mpisane (no 2).....	64

3.9.3	Salitje buitepos (no 3)	65
3.9.4	Die terrein waar Bill Sanderson geïnterneer is (no 4)	67
3.9.5	Gaza Gray buitepos (no 5)	68
3.9.6	Outspan (no 6)	69
3.9.7	Sardelli se winkel (no 7)	70
3.9.8	Bottelkop (no 8)	71
3.9.9	Muntshe (no 9)	72
3.9.10	Ngotsomond (no 10)	73
3.9.11	Sabiebrug (no 11)	74
3.9.12	Die Noordelike buitepos (no 12)	75
3.9.13	Komatipoort hoofkwartier (no 13)	75
3.9.14	Kilo 104 (no 14)	76
3.10	Samevatting	77

HOOFSTUK 4: DIE HOOFKWARTIER VAN STEINAECKER'S HORSE TE KOMATIPOORT

4.1	Inleiding	79
4.2	Doel van die ondersoek	79
4.3	Terreinbeskrywing	79
4.4	Historiese konteks	81
4.5	Beskrywing en interpretasie van die geïdentifiseerde strukture en kultuuroorblyfsels op die terrein	84
4.5.1	Klipmure	84
4.5.2	Fortifikasies	86
4.5.2.1	Fort	86
4.5.2.2	Ovaal skans	88
4.5.2.3	Groot oop skans	89
4.5.2.4	Klein oop skans	90
4.5.2.5	Blokhuse en verwante strukture	90

Blokhuis nommer 1	90
Blokhuis nommer 2	91
Blokhuis nommer 3	92
Halfmaanvormige skansmuur.....	93
Kliphoop.....	94
Blokhuis nommer 4	95
Blokhuis nommer 5	96
4.5.3 Kanonstelling en verwante muur.....	97
4.5.3.1 Kanonstelling	97
4.5.3.2 Muur.....	99
4.5.4 Kultuurvoorwerpe	99
4.5.4.1 Area met kultuurvoorwerpe	100
4.5.4.2 Koekepan	100
4.5.4.3 Watertenk.....	102
4.5.5 Fondamente van strukture en verwante strukture en verskynsels	103
4.5.5.1 Sementvloer met verwante klipmure	103
4.5.5.2 Reghoekige sementblad	104
4.5.5.3 Reghoekige sementvloer	105
4.5.5.4 Sement- en klipvloer.....	107
4.5.5.5 Skansmuur en vloer no 1.....	108
4.5.5.6 Skansmuur en vloer no 2.....	109
4.5.5.7 Stal	110
4.5.5.8 Reghoekige sementvloer in swak toestand	112
4.5.6 Watervore	112
4.5.6.1 Watervoor 1	112
4.5.6.2 Watervore 2.....	113
4.5.6.3 Lang voor	114

4.5.7 Voetpad	114
4.5.8 Pad.....	115
4.5.9 Kliphope.....	115
4.5.10 Ander.....	116
4.6 Kultuurvoorwerpe wat tydens die opname ingesamel is.....	116
4.6.1 Keramiek.....	117
4.6.2 Glas	118
4.6.3 Metaal.....	124
4.7 Gevolgtrekking.....	127

HOOFSTUK 5: DIE NOORDELIKE BUIITEPOS VAN STEINAECKER'S HORSE

5.1 Inleiding	131
5.2 Doel van die ondersoek	131
5.3 Terreinbeskrywing.....	132
5.4 Die argeologiese ondersoek.....	135
5.4.1 Die sentrale vullishoop.....	135
5.4.2 Die suidoostelike vullishoop.....	136
5.4.3 Die suidwestelike vullishoop	136
5.4.4 Areas met kultuurvoorwerpe.....	136
5.4.5 Klei-oorblyfsels.....	136
5.5 Analise van kultuurvoorwerpe	137
5.5.1 Keramiek.....	137
5.5.1.1 Porselein	137
5.5.1.2 Steenware	139
5.5.1.3 Erdewerk	140
5.5.1.4 Potskerwe	140
5.5.2 Glas	141
5.5.2.1 Alkoholiese drank	142

5.5.2.2	Nie-alkoholiese drank.....	143
5.5.2.3	Medisinaal	144
5.5.2.4	Huishoudelik	145
5.5.2.5	Eetgerei.....	146
5.5.2.6	Persoonlike items	147
5.5.2.7	Argitektonies	148
5.5.2.8	Diverse en ongeïdentifiseerde items.....	148
5.5.3	Metaal.....	148
5.5.3.1	Beligting	148
5.5.3.2	Persoonlike items	148
5.5.3.3	Vervaardiging.....	151
5.5.3.4	Visvang en jag.....	152
5.5.3.5	Voedselverwante voorwerpe	152
5.5.3.6	Huishoudelik	155
5.5.3.7	Gereedskap en toerusting	156
5.5.3.8	Ammunisie	158
5.5.3.9	Vervoer.....	160
5.5.3.10	Boumateriaal	160
5.5.3.11	Vryetydsbesteding	160
5.5.3.12	Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe	162
5.5.4	Organiese material.....	162
5.5.4.1	Fauna skeletmateriaal	163
5.5.4.1.1	Onidentifiseerbaar	163
5.5.4.1.2	Identifiseerbaar	163
5.5.4.2	Bewerkte been	163
5.5.4.3	Skulp.....	164
5.5.4.4	Diverse	164
5.5.5	Anorganiese material.....	164
5.5.5.1	Hutklei	165

5.5.5.2	Klipwerktuie.....	165
5.5.5.3	Diverse voorwerpe	165
5.6	Betekenis	165

HOOFSTUK 6: DIE SABIEBRUG-POS VAN STEINAECKER’S HORSE

6.1	Inleiding	181
6.2	Doel van die ondersoek	182
6.3	Terreinbeskrywing.....	182
6.4	Historiese inligting	185
6.4.1	Die Sabiebrug-pos	185
6.4.2	Die Selati-spoorlyn.....	186
6.5	Die argeologiese ondersoek.....	187
6.5.1	Bergkamer	187
6.5.2	Vullishoop	188
6.5.3	Hoop met klippe	188
6.5.4	Klei-oorblyfsels	188
6.5.5	Smidswinkel	189
6.5.6	Sinkdakgebou	189
6.5.7	Area met los klippe	189
6.6	Beskrywing van die vernaamste strukture	189
6.6.1	Smidswinkel	190
6.6.2	Sinkdakgebou	194
6.7	Analise van kultuurvoorwerpe	197
6.7.1	Keramiek	197
6.7.1.1	Porselein	198
6.7.1.2	Steenware	200
6.7.1.3	Potskerwe	204
6.7.2	Glas	205

6.7.2.1	Alkoholiese drank	205
6.7.2.2	Nie-alkoholiese drank.....	209
6.7.2.3	Medisinaal	211
6.7.2.4	Huishoudelik	212
6.7.2.5	Eetgerei.....	213
6.7.2.6	Persoonlike items	213
6.7.3	Metaal.....	214
6.7.3.1	Beligting	214
6.7.3.2	Persoonlike items	215
6.7.3.3	Voedselverwante voorwerpe	220
6.7.3.4	Huishoudelik	221
6.7.3.5	Gereedskap en toerusting	221
6.7.3.6	Ammunisie	225
6.7.3.7	Vervoer.....	228
6.7.3.8	Boumateriaal	228
6.7.3.9	Vryetydsbesteding	228
6.7.3.10	Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe	229
6.7.4	Organiese materiaal.....	230
6.7.5	Anorganiese materiaal.....	231
6.8	Betekenis	232

HOOFSTUK 7: EVALUERING

7.1	Inleiding	243
7.2	Die lewenswyse, daaglikse aktiwiteite en alledaagse omstandighede by die buiteposte van Steinaecker's Horse.....	244
7.2.1	Nie-tasbare kultuur	244
7.2.2	Materiële kultuur	246
7.2.2.1	Voedsel en drank	246

7.2.2.2	Vervoer	248
7.2.2.3	Tegnologie	249
7.2.2.4	Persoonlike versorging	250
7.2.2.5	Kleredrag en toebehore.....	251
7.2.2.6	Handwerk	251
7.2.2.7	Boukuns	252
7.2.2.8	Bedrywe en ambagte.....	253
7.2.2.9	Beskerming en verdediging	256
7.2.2.10	Ander	256
7.3	‘n Vergelyking tussen die lewenswyse van Steinaecker’s Horse en dié van Britse soldate van konvensionele eenhede en Boerekommando’s tydens die Anglo-Boereoorlog	257
7.3.1	Britse soldate	257
7.3.2	Boerekommando’s	261
7.4	Slotbeskouing	264

BYLAAG A KULTUURVOORWERPE AFKOMSTIG VAN DIE KOMATIPOORTTERREIN

1.	Keramiek.....	266
2.	Glas	266
3.	Metaal.....	268

BYLAAG B KULTUURVOORWERPE AFKOMSTIG VAN DIE NOORDELIKE BUITEPOS

1.	Keramiek.....	270
1.1	Porselein.....	270
1.2	Steenware	271

1.3	Erdewerk	272
1.4	Potskerwe	272
2.	Glas.....	274
2.1	Alkoholiese drank	274
2.2	Nie-alkoholiese drank	275
2.3	Medisinaal	276
2.4	Huishoudelik	276
2.5	Eetgerei	277
2.6	Persoonlike items	277
2.7	Argitektonies	277
2.8	Diverse en ongeïdentifiseerde items	278
3.	Metaal.....	278
3.1	Beligting.....	278
3.2	Persoonlike items	278
3.3	Vervaardiging.....	279
3.4	Visvang en jag.....	279
3.5	Voedselverwante voorwerpe	280
3.6	Huishoudelik	280
3.7	Gereedskap en toerusting	281
3.8	Ammunisie	282
3.9	Vervoer.....	286
3.10	Boumateriaal	286
3.11	Vryetydsbesteding	286
3.12	Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe	287
4.	Organiese materiaal	288
4.1	Fauna skeletmateriaal	288
4.1.1	Onidentifiseerbaar.....	288
4.1.2	Identifiseerbaar.....	288
4.1.3	Bewerkte been.....	290

4.2 Skulp	290
4.3 Diverse	291
5. Anorganiese materiaal	291
5.1 Hutklei.....	291
5.2 Klipwerktuie.....	292
5.3 Diverse voorwerpe	292

BYLAAG C KULTUURVOORWERPE AFKOMSTIG VAN DIE SABIEBRUG-POS

1. Keramiek.....	293
1.1 Porselein.....	293
1.2 Steenware	294
1.3 Potskerwe	294
2. Glas.....	295
2.1 Alkoholiese drank	295
2.2 Nie-alkoholiese drank	296
2.3 Medisinaal	296
2.4 Huishoudelik	296
2.5 Eetgerei	297
2.6 Persoonlike items	297
3. Metaal.....	297
3.1 Beligting.....	297
3.2 Persoonlike items	298
3.3 Voedselverwante voorwerpe	298
3.4 Huishoudelik	299
3.5 Gereedskap en toerusting	299
3.6 Ammunisie	300
3.7 Vervoer.....	300

3.8	Boumateriaal	300
3.9	Vryetydsbesteding	301
3.10	Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe	301
4.	Organiese materiaal	301
5.	Anorganiese materiaal	302

BRONNELYS

LITERATUUR	303
ONGEPUBLISEERDE MANUSKRIPTE	309
TYDSKRIFTE EN KOERANTE	310
STAATSPUBLIKASIES	311
ARGIVALE BRONNE	311
MONDELINGE BRONNE	314
INTERNET BRONNE	316
ANDER.....	316

INLEIDING

Voorafstudie en rasionaal

Die Anglo-Boereoorlog word as een van die belangrikste gebeure in die geskiedenis van Suid-Afrika beskou. Amery verwys daarna as die grootste politieke gebeurtenis in die geskiedenis van die Britse Ryk sedert die beëindiging van die Napoleontiese oorloë (Amery 1900:1). Een van die belangrike strategieë van die Britse Leër tydens die oorlog was die oprig van blokhuse ten einde strategiese plekke en veral spoorlyne te beskerm (Amery 1907:257).

Tydens 'n opname van Anglo-Boereoorlogblokhuse in die voormalige Transvaal is daar 'n area met kultuurvoorwerpe naby Letaba in die Nasionale Krugerwildtuin geïdentifiseer, wat met die Steinaecker's Horse eenheid verbind kan word (vergelyk Van Vollenhoven e.a. 1996). Die eenheid was 'n vrywilligerseenheid wat tydens die oorlog aan Britse kant geveg het. Amery dui aan dat vrywilligerseenhede 'n algemene verskynsel tydens die Anglo-Boereoorlog was (Amery 1907:247).

Aangesien daar relatief min omtrent Steinaecker's Horse bekend is, is daar besluit om die terrein argeologies te ondersoek. 'n Deel van die ondersoek het historiese navorsing behels ten einde vas te stel watter inligting reeds oor die eenheid beskikbaar is. Hoewel daar reeds 'n artikel hieroor gepubliseer is (Van Vollenhoven & Pelser 2004), is daar in genoemde publikasie aangedui dat dit net 'n voorlopige ondersoek is. Daarna is vasgestel dat daar addisionele dokumente oor die eenheid in die Britse Nasionale Argief, die Suid-Afrikaanse Nasionale Argief en Skukuza Argief gehuisves word, wat dan in hierdie studie benut sal word.

Daar het ook onlangs 'n boek oor die Steinaecker's Horse eenheid verskyn (Woolmore 2006). Die inhoud daarvan stem in 'n mate ooreen met bogenoemde artikel, hoewel dit meer breedvoerige historiese inligting weergee. 'n Onlangse boek (Delius 2006) wat handel oor die geskiedenis van die Mpumalanga Provinsie, verwys in 'n hoofstuk wat oor die Anglo-Boereoorlog handel, ook kortliks na die Steinaecker's Horse eenheid (Mbenga 2006). Die enigste ander gepubliseerde inligting wat

opgespoor kon word, is vervat in populêre publikasies.

Dit word in die vooruitsig gestel dat die bestudering van voorwerpe afkomstig van argeologiese bronne, lig sal werp op die betrokkenheid van persone van kleur in die oorlog, spesifiek in die Laeveld. Hoewel Pelser & Van Vollenhoven (1998) hieroor gepubliseer het, was die bevindinge gegrond op een opgrawingsseisoen op 'n spesifieke terrein en behoort dit veel wyer toegepas te word.

Sodanige benadering is nie uniek nie. Pretorius (1991:15) toon dat sosiale aspekte van die oorlog al meer nagevors word, in navolging van navorsing in Europa en die VSA. Hoewel sy navorsing op die Boere gefokus het, toon hy aan dat ander navorsers die posisie, rol en ervaringe van persone van kleur bestudeer het (Pretorius 1991:15-18). Skrywers soos Warwick (1983), Changuion (1999), Semela (1999) en Mongalo (1999) het spesifiek die rol van swart mense in die Anglo-Boereoorlog ondersoek. Ander (Benbow 1982; Pretorius e.a. 1996; Changuion 1996) het aan sosiale aspekte van Boerekrygsgevangenes aandag gegee, terwyl Hattingh & Wessels (1999) na die lewe in Britse blokhuse tydens die Anglo-Boereoorlog gekyk het.

Probleemstelling en fokus

Steinaecker's Horse word in verskeie gepubliseerde bronne beskryf as 'n onkonvensionele militêre eenheid en daar word ook aangedui dat hulle hulle nie aan die streng militêre dissipline as ander eenhede gesteur het nie (Jones 1996:1; Diespecker 1996:3; Paynter 2001:58; Bornman 2004:3). Dié opmerkings hou waarskynlik verband met hulle militêre aktiwiteite, maar laat nietemin die vraag ontstaan hoe hulle alledaagse bedrywighede daar uitgesien het. Blyk die gebrek aan dissipline byvoorbeeld uit hulle kampuitleg en hoe vergelyk hulle lewenswyse, daaglikse aktiwiteite en alledaagse omstandighede met dié van ander Britse eenhede en selfs met Boerekommando's? Hierdie inligting kan afgelei word van gebruikersgoedere van daardie tyd en die bestudering van die verspreiding daarvan op verskillende terreine (Fagan 1979:43-47). Daarom sal hierdie studie met behulp van artefakte wat op die verskillende terreine gevind is en die bestudering van die

terreinuitleg, die genoemde vrae ondersoek.

Aandag sal ook gegee word aan moontlike sosiale differensiasie op hierdie terreine. Aangesien sosiale differensiasie eintlik vanselfsprekend vir daardie tyd was, is dit nie soseer hierdie verskynsel wat van belang is nie, maar die voorwerpe waarvan sodanige afleidings gemaak kan word. Die voorwerpe word beskou as belangrike draers van aanvullende inligting in verband met gebruiksvoorwerpe van daardie tyd asook die lewenswyse en alledaagse bydrywighede van die terreinbewoners.

Samevattend kan dit gestel word dat die fokus van die studie is om vas te stel wat die lewenswyse van Steinaecker's Horse was, deur die voorwerpe wat op die onderskeie terreine gevind is, te bestudeer.

Doelwitte

Die studie sal analities, vergelykend en verklarend van aard wees met die volgende doelwitte:

- die identifikasie en interpretasie van terreinverskynsels en die vergelyking en benutting van opgegraafde materiaal en voorwerpe wat op die terreine geïdentifiseer is, met die doel om aanduidings van die alledaagse omstandighede, lewenswyse en daaglikse aktiwiteite van die eenheid te bepaal
- die vasstelling van die teenwoordigheid en mate van sosiale differensiasie
- die insameling van historiese inligting in verband met kolonel Ludwig von Steinaecker en sy militêre eenheid Steinaecker's Horse as agtergrond, omdat dit kan bydra tot die interpretasie van eersgenoemde en om die studie in 'n wyer konteks te plaas.

Navorsingsmetodologie

In die studie sal daar aansluiting gevind word by die volgende teoretiese benaderings:

- Burden (2000) se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis word as die breë raamwerk vir die studie gebruik. Dit is veral die kontekstualisering van die kultuurprodukte binne die verskillende dimensies van die model wat hier belangrik is. Die holistiese benadering deur middel van die model, wat 'n volledige interpretasie daarstel, is toepaslik. Deur die bestudering van stoflike kultuurprodukte en die moontlike geestelike konteks daarvan, sal daar sterk op die AB-as gekonsentreer word.
- Die geïntegreerde benadering van die historiese denkrigting bekend as die Franse Annales-skool vind hierby aansluiting. By hierdie benadering word buurwetenskappe saamgesnoer om die totaliteit van die mens se ervaring te omvat en word 'n integrerende kultuur- en sosiaal-ekonomiese geskiedenis tot stand gebring. In die studie sal daar nie net na die totaliteit van die onderskeie terreine en die verband daartussen gekyk word nie, maar sal die verband tussen kultuurvoorwerpe ook bestudeer word ten einde betekenis daaraan te heg.
- Een van die teoretiese benaderings in die Argeologie, die Kontekstuele paradigma, vind ook hierby aansluiting. Die benadering gaan van die beginsel uit dat die totale konteks van 'n voorwerp of argeologiese terrein daaraan betekenis gee en dat dit alles gevolglik in ag geneem moet word by die bestudering daarvan.

In die studie sal die rasionalisering vir die navorsing, waaruit die probleemstelling en doel geformuleer is, uitgewys word. Aandag sal gegee word aan die konseptualisering van begrippe en 'n evaluering van bronne.

Hierdie studie is nie argeologies van aard nie, maar daar sal van gebruiksvoorwerpe wat deur argeologiese metodes verkry is, gebruik gemaak word. Die benutting van gebruiksvoorwerpe om

aspekte van die lewenswyse van die verlede te bestudeer, is nie beperk tot die argeologie nie, maar vorm ook deel van die vakgebied Kultuurgeskiedenis. Die klem sal gevolglik op kultuurhistoriese aspekte geplaas word. Deur hierdie voorwerpe as bronnemateriaal te gebruik, sal aangetoon word hoe dit as aanvulling tot ander historiese bronne gebruik kan word om onder meer die lewenswyse, daaglikse aktiwiteite en alledaagse omstandighede van die betrokke eenheid tydens die oorlog te rekonstrueer.

Dit sal gedoen word deur van voorwerpe afkomstig van verskillende terreine gebruik te maak en die inligting aan die hand van ander bronne te verifieer. Daar is verskeie bronne wat benut kan word om die voorwerpe korrek te identifiseer. Enkele voorbeelde hiervan is katalogusse uit daardie tyd soos die een van Adburgham (1907), ensiklopediese werke soos Cushion (1996) en 'n verskeidenheid gidse vir versamelaars soos Lastovica (2000) en Wills (1974).

Metodiek

Die volgende metodes is aangewend:

- **Argivale navorsing**

'n Ondersoek na relevante data in verband met Steinaecker's Horse in die Britse Nasionale Argief, die Nasionale Argiefbewaarplek in Pretoria, die Skukuza Argief, die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag Dokumentasiesentrum en Argief en die argief van die Suid-Afrikaanse Nasionale Museum vir Krygsgeskiedenis in Johannesburg is onderneem. Provinsiale argiefbewaarplekke is ook by die ondersoek betrek.

- **Literatuurstudie**

'n Volledige literatuurstudie rondom Steinaecker's Horse is geloods en ander relevante bronne oor die Anglo-Boereoorlog is noodwendig ook geraadpleeg.

- **Onderhoudvoering**

Kundiges oor die geskiedenis van die Laeveld en individue wat spesifiek oor inligting in verband met Steinaecker's Horse beskik, is as informante geïdentifiseer en ondervra.

- **Veldopname**

'n Veldopname om terreine wat met Steinaecker's Horse verbind word op te spoor, vorm deel van die studie. Die veldopname dien bloot as middel om 'n verskeidenheid van terreine in die studie in te sluit en dit in die konteks daarvan te plaas. Dit beteken dat kennis van al die terreine benut is om tot die fokus van die studie by te dra. Dit dien ook as basis vanwaar toekomstige navorsing beplan kan word.

- **Dokumentasie**

Die dokumentering van die genoemde terreine sal as rekord daarvan dien sodat daar ter eniger tyd daarna teruggekeer kan word vir watter doel ookal. Dit sal ook vir die volgehoue bestuur en bewaring van die terreine gebruik kan word.

- **Analise en interpretasie**

Kultuurvoorwerpe en terreinverskynsels wat op drie van die terreine gevind is, is geanaliseer en geïnterpreteer om dit te identifiseer, te kontekstualiseer en te dateer. Hierna is dit met mekaar vergelyk ten einde verskille en ooreenkomste te bepaal en as sodanig te verklaar. Die doel hiervan is om die alledaagse bedrywighede, lewenswyse en daaglikse aktiwiteite van die eenheid te rekonstrueer.

Die lewenswyse van mense dui op dit wat hulle in die algemeen gedoen het, byvoorbeeld om soldaat te wees. Voorwerpe, soos oorblyfsels van uniforms gee inligting in hierdie verband. Die alledaagse aktiwiteite dui op die dinge waarmee mense hulle op 'n spesifieke terrein besig gehou het. Dit kan onder meer uit voorwerpe soos vishoeke en handwerkgereedskap afgelei word. Die omstandighede waaronder mense hulleself bevind het, word afgelei van voorwerpe soos beenmateriaal en wapens en werp 'n blik op die omgewing waarbinne hulle gefunksioneer het.

Terreinafbakening

Die fokus van die studie is nie daarop ingestel om die geskiedenis van die Steinaecker's Horse eenheid volledig weer te gee nie, maar dit is noodsaaklik om hierdie inligting as agtergrond in te sluit. Sodoende kan 'n begrip gevorm word van wie hierdie eenheid was en wat die rol daarvan was. Ten einde 'n geheelbeeld van die werksaamhede van die eenheid te vorm, word 'n hoofstuk ingesluit wat verband hou met die opsporing van verskillende terreine wat met die eenheid verbind word.

Die kern van die proefskrif gee aandag aan drie van die grootste terreine wat met Steinaecker's Horse verband hou. Hierdie drie terreine is gekies omdat dit oor die grootste hoeveelheid kultuuroorblyfsels, wat as bron vir hierdie studie kon dien, beskik. Die eerste hiervan is die Komatipoort terrein, wat die hoofkwartier van die eenheid was. Dit dien as addisionele motivering om hierdie terrein te gebruik. Die hoeveelheid oorblyfsels van geboue en ander strukture, maak hierdie terrein boonop uniek omdat daar nie op enige van die ander soveel hiervan gevind is nie.

Die tweede terrein is die Noordelike buitepos van die eenheid, naby aan die Letaba ruskamp in die Nasionale Krugerwildtuin. Hierdie terrein het die meeste ashope opgelewer en dit is juis die groot hoeveelheid voorwerpe wat hieruit afkomstig is, wat voldoende materiaal vir studiedoeleindes beskikbaar stel. Omdat die Noordelike buitepos verafgeleë is, is dit ook moontlik dat dit sekere unieke kenmerke kan bevat. Dit is hierdie kenmerke wat 'n bydrae tot die daarstel van 'n volledige beeld oor Steinaecker's Horse se werksaamhede sal lewer.

Die Sabiebrug-pos naby aan Skukuza is die derde terrein wat ingesluit word. Dit wil voorkom asof hierdie pos, naas die hoofkwartier, die grootste kampterrein van die eenheid was. Gevolglik bestaan die moontlikheid dat dit ook 'n groot verskeidenheid kultuurvoorwerpe sal oplewer wat gebruik kan word om die lewenswyse en alledaagse omstandighede van die eenheid na te vors. Benewens die voorwerpe, is tekens van strukture gevind en die interpretasie daarvan sal verdere inligting in verband met Steinaecker's Horse beskikbaar stel.

Bronevaluering

In hierdie studie geld die artefakte wat van die onderskeie Steinaecker's Horse terreine afkomstig is, as die belangrikste primêre bronne. Vir toeligting, interpretasie en verifiëring is verdere primêre bronne soos argiefdokumentasie en mondelinge bronne, sowel as sekondêre bronne gebruik.

Daar is vroeër melding gemaak van 'n artikel deur Van Vollenhoven & Pelser (2004), wat oor die Steinaecker's Horse eenheid handel. Hierdie publikasie het self aangedui dat dit nie 'n volledige weergawe oor die geskiedenis van die eenheid is nie. Hoewel dit 'n goeie agtergrond tot die studie verskaf, is daar geen verwysing na aspekte soos die lewenswyse en daaglikse aktiwiteite van die lede van Steinaecker's Horse daarin vervat nie.

Twee onlangse publikasies gee ook aandag aan Steinaecker's Horse. Die eerste is 'n boek wat in 2006 verskyn het (Woolmore 2006). Die inhoud daarvan stem in 'n mate ooreen met bogenoemde artikel, hoewel dit meer breedvoerige historiese inligting weergee. Dit word aangevul met 'n lys van name van die lede van die eenheid en besonderhede oor persone met wie hulle kontak gehad het. Weer eens word daar nie op die alledaagse lewenswyse en omstandighede van die eenheid gefokus nie, hoewel enkele afleidings daaroor tog gemaak kan word.

Die tweede werk is 'n boek deur Delius (2006) wat die geskiedenis van die Mpumalanga Provinsie weergee. In die hoofstuk wat oor die Anglo-Boereoorlog handel, word kortliks na die Steinaecker's Horse eenheid verwys (Mbenga 2006). Uit die bronnelys is dit duidelik dat die skrywer van dieselfde populêre publikasies gebruik gemaak het as dié waarna hierna verwys sal word.

Slegs een bron gee spesifiek aandag aan die lewenswyse van die lede van Steinaecker's Horse. Die artikel van Pelser & Van Vollenhoven (1998) is egter beperk tot die bevindinge van een opgrawingseisoen op 'n spesifieke terrein en dit behoort derhalwe veel wyer toegepas te word.

Die enigste ander gepubliseerde inligting wat opgespoor kon word, is vervat in populêre publikasies. Die meeste werke maak bloot melding van die eenheid en sommige soos Diespecker (1996) fokus op spesifieke aspekte soos die oorsprong van die naam van die eenheid. 'n Artikel van Van Vollenhoven, Pelser & Van den Bos (1998b) plaas klem op argeologiese aspekte en een van Pelser (1999) handel oor 'n spesifieke skermutseling.

Die enigste werke wat detail in verband met die eenheid gee, is Pienaar (1990), Stevenson-Hamilton (1952) en Wolhuter (1973), maar hierdie is populêre bronne en berus nie altyd op wetenskaplik gefundeerde feite nie. Die inligting hieruit was bruikbaar, maar dit is duidelik dat 'n meer wetenskaplike ondersoek noodsaaklik is.

Argivale bronne wat met hierdie doel voor oë bestudeer is, het waardevolle inligting verskaf. Daar moet egter op gewys word dat hierdie bronne gewoonlik slegs beperkte inligting bevat omdat dit aan 'n bepaalde aspek aandag verleen. Die oorgrote meerderheid hiervan was nuttig ten opsigte van die biografiese besonderhede in verband met Ludwig von Steinaecker, veral sy lewe in Natal voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog. Min inligting in verband met Steinaecker's Horse se bedrywighede tydens die oorlog is gevind. Britse Argiefrekords het volledige inligting in verband met die naamlys van lede van die eenheid en die medaljes aan hulle toegeken bevat, maar het nie veel addisionele inligting beskikbaar gestel nie. Enkele dokumente in die Suid-Afrikaanse en Transvaalse Argiefbewaarplekke het brokkies inligting in verband met die eenheid en Von Steinaecker se doen en late ná die oorlog bevat.

Die argivale bronne wat opgespoor en bestudeer is sluit in dokumentasie afkomstig van die 'War Office' van die Britse Nasionale Argief, aanwinste van die Suid-Afrikaanse Museum vir Krygsgeskiedenis en die Aktekantoor in Pretoria. Uit die Nasionale Argiefbewaarplek is dokumente in die Suid-Afrikaanse, Kaapse, Kwazulu-Natalse en Transvaalse Argiefbewaarplek bestudeer. Eersgenoemde behels die Goewerneur-Generaal, Hoof Insektekundige, Meester van die Hooggeregshof, Departement van Grondsake, Departement van Openbare Werke, die Transvaalse Provinsiale Afdeling van die Hooggeregshof van Suid-Afrika en die Uitvoerende Raad van die Unie

van Suid-Afrika. Uit die Kaapse Argiefbewaarplek is bloot agtergrondsinsigting in verband met die blokhuisstelsel tydens die Anglo-Boereoorlog, in die dokumente van die Koloniale Sekretaris, gevind. Dokumente wat in die Kwazulu-Natalse Argiefbewaarplek bestudeer is, sluit in dokumente van die Koloniale Sekretaris, Meester van die Hooggeregshof, Minister van Justisie en Openbare Werke, Landmeter-Generaal en die Sekretaris van Naturellesake. Uit die Transvaalse Argiefbewaarplek is Amptelike Publikasies, die Departement van Plaaslike Regering, Korrespondensielêers, die Departement van Justisie, Departement van Mynregte, Departement van Verdediging se oorlogsrekords, Departement Naturellesake, Oorlogsrekords, Staatsekretaris en Publieke Werke van die Zuid-Afrikaansche Republiek ondersoek.

Verskeie dokumente vanuit die Skukuza Argief is ook bestudeer, maar dit is in 'n ongeordende toestand. Dit bestaan uit briewe, foto's, kaarte en amptelike dokumente. Uit die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag Dokumentasiesentrum en Argief is insigting slegs in die rekords van die Kwartiermeester-Generaal gevind. Ander argiefgroepe wat hier geraadpleeg is, het nie toepaslike insigting opgelewer nie. Hierdie argiefbewaarplek bevat egter geen rekords uit die Anglo-Boereoorlog nie en kon dus bloot aanvullende insigting vir interpretasie van die Komatipoortterrein (sien hoofstuk 4) verskaf.

Van die belangrikste informante met wie onderhoude of korrespondensie gevoer is, was meneer Hans Bornman en doktor U de V Pienaar. Albei van hulle het studies oor die geskiedenis van die Laeveld gedoen en het in die proses ook insigting in verband met Steinaecker's Horse ingesamel, wat met vrug in hierdie studie benut kon word. Hulle insigting is gemeet aan dít wat uit ander bronne verkry is, ten einde die korrektheid daarvan te verifieer. In die meeste gevalle was die insigting betroubaar. Kenners wat oor insigting in verband met gebruiksgoedere van daardie tyd beskik het, is ook geraadpleeg. Die onderhoude en verslae deur hierdie mense opgestel, is aanvaar op grond van hulle kundigheid in hierdie verband.

Impak

Aangesien die Anglo-Boereoorlog as een van die belangrikste gebeure in die Suid-Afrikaanse geskiedenis beskou word en wêreldwyd deur vakkundiges bestudeer word, is die navorsing van universele belang. Die proefskrif is een van min gevalle waar historiese en argeologiese bronne gekombineer word (spesifiek rondom die Anglo-Boereoorlog) om aspekte wat in die verlede nagelaat is, te bestudeer.

Historiese en argivale navorsing het die ligging van verskeie Steinaecker's Horse buiteposte aangedui. Die bevestiging van hierdie lokaliteite het tot gevolg dat verskeie moontlikhede vir toekomstige navorsing daargestel word.

Die bestuur van kultuurhulpbronte terreine word wêreldwyd toenemend van belang en het sedert 1992 ook in Suid-Afrika al hoe meer aandag geniet (Deacon 1996:841). Hoewel dit nie die fokus van hierdie studie is nie, sal dié navorsing deel van hierdie tendens vorm en sal dit die Nasionale Krugerwildtuin van waardevolle bestuursinligting ten opsigte van die bewaring en benutting van kultuurhulpbronne voorsien. Indien dit korrek deur die instansie aangewend word, kan dit die Nasionale Krugerwildtuin op die voorpunt van plaaslike en internasionale erfenisbestuurspraktyke plaas.

HOOFSTUK 1

TEORETIESE BENADERING

1.1 Inleiding

Daar is drie vakgebiede wat 'n invloed op hierdie studie uitoefen. Soos die titel aandui, is dit hoofsaaklik 'n studie binne die vakgebied Kultuurgeskiedenis. Gevolglik sal die teoretiese benadering van die studie primêr kultuurhistories van aard wees. Op sekondêre vlak sal benaderings vanuit Geskiedenis en Argeologie ook 'n rol speel, aangesien die studie 'n sterk historiese inslag het en die voorwerpe wat in die studie gebruik word, afkomstig is van argeologiese werk wat uitgevoer is.

Uit bostaande is dit duidelik dat dit noodwendig benaderings uit hierdie vakgebiede sal wees wat by mekaar aansluiting vind en waardeur ruimte gelaat word vir die benutting van ander vakgebiede. In hierdie verband is bevind dat Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis hiervoor voorsiening maak. Aansluiting word gevind met die Franse Annales-skool binne die vakgebied Geskiedenis en die Kontekstuele paradigma binne die vakgebied Argeologie, maar spesifiek die Erfenishulpbronsbestuursparadigma, soos uiteengesit deur Van Vollenhoven (2000:547-555).

1.2 Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis

Die breë teoretiese benadering waarbinne die navorsing gedoen word, is Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis (2000). Die model is gebore uit die debatvoering van die tagtigerjare van die vorige eeu, omtrent die vraagstuk na die definiëring van die vakgebied Kultuurgeskiedenis (Burden 2000:13-15). Hierdie debat het geëindig met 'n omskrywing van die vakgebied, maar het nagelaat om die metodologie daarvan na behore te verduidelik. Ferreira het reeds bepleit dat Kultuurgeskiedenis sy studieveld moet verbreed sodat dit benewens die sogenaamde hoogkultuur, ook volkskultuur insluit (Ferreira 1997:117). Hierdie aspekte word ook deur Burden se model

ingesluit.

In die uiteensetting van die model word dit duidelik gestel dat Kultuurgeskiedenis hoofsaaklik die onderlinge verband tussen verskillende kultuurelemente bestudeer. 'n Deeglike studie van die onderskeie kultuurprodukte is nodig alvorens die konteks binne die totaliteit bestudeer kan word (Burden 2000:16-17).

Die wese van Kultuurgeskiedenis is die mens en sy leefwêreld (Burden & Ekermans 2001:24). In hierdie studie is dit die individuele kultuurprodukte wat in detail bestudeer word ten einde 'n beter begrip oor die herkoms, doel en nut daarvan vas te stel. Die inligting word dan benut om die geheel te verklaar sodat die omstandighede waaronder die Steinaecker's Horse eenheid hulle bevind het, verstaan kan word.

Ferreira dui aan dat dit slegs moontlik is om 'n kultuuruiting in 'n bepaalde kultuurperiode in konteks te bestudeer indien daar inter- of multidissiplinêr navorsing gedoen word (Ferreira 1997:121). Dit is voorts belangrik om daarop te wys dat Burden uitwys dat Kultuurgeskiedenis een van die geesteswetenskaplike vakdissiplines is wat hom die beste leen tot interdisciplinariteit (Burden 2000:19). In hierdie opsig sluit die model aan by die benaderings in die vakgebied Geskiedenis en Argeologie, wat hierna kortliks bespreek word.

In kort kom die model op die volgende neer:

- Die model bestaan uit drie asse wat mekaar reghoekig sny. Die asse word deur 'n sirkel omring wat die geheel van 'n bal maak. Buite-om hierdie sirkel is nog twee sirkels wat die natuurlike en bonatuurlike omgewing voorstel (Burden 2000:20-21).
- Die eerste as word die AB-as genoem en dui op die twee tipes kultuurprodukte, naamlik geestelike (nie-tasbare) en stoflike (tasbare) kultuur. Klem word daarop gelê dat die verband tussen geestelike en stoflike kultuur nie misgekyk mag word nie (Burden 2000:20-22).

- Die CD-as verteenwoordig die verskillende vlakke waarop kultuur geskep kan word, met as uiterstes op die kontinuum, die patrisiër (formele) en volkskultuur (nie-formele), met implisiet verskeie vlakke tussenin. Wat hier van belang is, is dat volkskultuur nie noodwendig gekoppel kan word aan 'n bepaalde groep nie, maar eerder dui op dit wat enige persoon skep in areas waarbinne hy nie op akademiese wyse opgelei is nie. Patrisiërkultuur verwys dan na dit wat formeel deur akademies-opgeleide persone geskep word (Burden 2000:23-25).
- Die EF-as is 'n tydsas en dui op tradisionele en eietydse kultuur as pole. Eersgenoemde verwys na dit wat reeds as tradisie deur 'n bepaalde groep aanvaar is, terwyl laasgenoemde verwys na hedendaagse verskynsels wat nog nie as tradisies erken is nie (Burden 2000:25).
- Die twee sfere verteenwoordig die natuurlike en bonatuurlike omgewing. Beide hierdie sfere oefen 'n invloed op die skep van kultuur en kultuurprodukte uit (Burden 2000:26)

In hierdie studie kom al die genoemde aspekte na vore. Deur die bestudering van stoflike kultuurprodukte en die moontlike geestelike konteks daarvan, sal daar sterk op die AB-as gekonsentreer word. Omdat daar op materiële kultuurprodukte gefokus word (die kultuurhistoriese voorwerpe en strukture op die terreine) vorm die stoflike noodwendig die kern van die studie. Die stoflike kultuurprodukte is die resultaat van geestelike verskynsels, soos byvoorbeeld die gewilligheid om by Steinaecker's Horse aan te sluit ten einde 'n bepaalde ideologie te ondersteun.

Sommige van die aspekte wat uit die bestudering van die stoflike kultuurprodukte vasgestel kan word, sal dui op patrisiërkultuur. Van die offisiere van die eenheid was afkomstig uit die tradisionele Britse Leër en die opleiding wat hulle ondergaan het word vergestalt in sekere kultuurprodukte soos spesifiek afgebakende areas vir bewoning, vullis ensomeer. Die oorgrote meerderheid lede van Steinaecker's Horse was mense uit die plaaslike omgewing sonder enige militêre opleiding. Materiële produkte wat op volkskultuur dui is byvoorbeeld juweliersware wat op sommige terreine gevind is.

Die bestudering van tradisionele en eietydse kultuur hang nou hiermee saam. Binne die militêre opset sou tradisionele militêre gebruike en produkte bestudeer kan word. Die eietydse sou moontlik gesien kan word in unieke voorwerpe wat nie noodwendig algemeen in gebruik was nie.

Die lede van Steinaecker's Horse het hulle in 'n onherbergsame gebied bevind. Die bestudering van die invloed van hierdie omgewing op die uiteindelijke stoflike kultuurprodukte, lê binne die sfeer van die natuurlike omgewing. Die bonatuurlike omgewing is veel moeiliker om te bestudeer, maar dit is moontlik dat enkele voorwerpe 'n geestelike dimensie het, byvoorbeeld 'n muntstuk wat as juweliersware gedra is, wat moontlik op die teenwoordigheid van volksgeloof kan dui.

Uit die bostaande is dit duidelik dat die kontekstualisering van die kultuurprodukte binne die verskillende dimensies van die model hier van belang is. Die holistiese benadering van die model, wat 'n volledige interpretasie daarstel, is noodsaaklik in die verklaring van die Steinaecker's Horse eenheid en sy aktiwiteite.

1.3 Die Franse Annales-skool

Die geïntegreerde benadering van die Franse Annales-skool vind aansluiting by bostaande model en probeer om aan geskiedenis 'n meer wetenskaplike grondslag te gee. Hierdie benadering poog om die onderwerpe van geskiedenisnavorsing te dekompartementaliseer sodat die totaliteit van die mens se ervaring bestudeer kan word (Van Jaarsveld 1980:76; Van Jaarsveld 1982:3, 23, 49). Dit lei daartoe dat buurwetenskappe saamgesnoer word in 'n holistiese benadering (Van Jaarsveld 1980:76; Van Jaarsveld 1982:4, 23, 49; Van Jaarsveld 1984:62; Smith 1988:168).

Op hierdie wyse word geskiedenis nie bloot verhalend weergegee nie, maar ook verstaan, geanaliseer en verklaar (Van Jaarsveld 1980:77; Van Jaarsveld 1982:29; Smith 1988:168). Die gevolg is dat 'n integrerende kultuur- en sosiaal-ekonomiese geskiedenis tot stand gebring word (Van Jaarsveld 1982:22). Die geskiedenis van die mens as saamgestelde maatskaplike groepe word bestudeer, terwyl

die lewe as 'n geheel gesien word. Geen tydperk of voorwerp kan gevolglik volledig verstaan word indien dit nie in verhouding tot ander tydperke of voorwerpe gestel word nie (Van Jaarsveld 1982:24-25; Smith 1988:168). Unieke individualiteite word nietemin steeds in gedagte gehou (Van Jaarsveld 1980: 77).

Dit is weer eens die holistiese benadering van die model wat 'n volledige interpretasie moontlik maak. Daarom is hierdie benadering toepaslik in hierdie studie.

1.4 Die Kontekstuele paradigma

Een van die teoretiese benaderings in die Argeologie, die Kontekstuele paradigma, vind hierby aansluiting. Soos die naam aandui, gaan dit in hierdie benadering daaroor dat die totale konteks van 'n voorwerp (materiële kultuurproduk) of argeologiese terrein daaraan betekenis gee (die woord argeologies kan sekerlik met die woord histories of kultuurhistories vervang word). Kontekstuele assosiasies word gebruik om betekenis aan verskillende aspekte van kultuur te gee (Hodder 1988:1-7, 9-17, 119-125, 128-134, 143, 149; Du Toit 1994:218-221; Boeyens 1998:6).

Klem word daarop gelê dat die onmiddellike historiese konteks nagevors moet word omdat dit tot beter insig lei (Hodder 1995:145). Ander aspekte van belang is dat materiële kultuur 'n verband met menslike gedrag het en dat 'n individu vir die skep daarvan verantwoordelik is. Die wisselwerking tussen die mens en sy omgewing, wat die sosiale omgewing insluit, word ook bestudeer (Hodder 1988:1-7, 9-17, 119-125, 128-134, 143, 149; Du Toit 1994:218-221; Boeyens 1998:6).

Dit is duidelik dat die klem op die historiese en totaliteit verband hou met dit wat in Burden se model vir Kultuurgeskiedenis vermeld word. Gevolglik is hierdie benadering ook toepaslik in hierdie studie.

Meyer het die paradigma verder geneem en dit ook toegepas binne die milieu van erfenisbestuur (Meyer 1995). Hierdie gedagte is verder gevoer met die ontwikkeling van 'n

Erfenishulpbronsbestuursparadigma (Van Vollenhoven 2000:555). Laasgenoemde word bloot vermeld omdat die paradigma, wat as 'n onderafdeling van die Kontekstuele paradigma beskou word, vereis dat navorsing ook 'n hedendaagse dimensie verkry (vergelyk Van Vollenhoven 2000:554). Hiermee word bedoel dat historiese terreine 'n direkte verband met die hedendaagse samelewing kan hê en 'n behoefte vir vandag se samelewing aanspreek. Hierdeur kan navorsing tot voordeel van die gemeenskap aangewend word, soos in die geval van toerisme-ontwikkeling.

In al die gevalle wat in hierdie proefskrif aangespreek word, sal daar na die toerismepotensiaal van die terreine verwys word. Gevolglik vind die genoemde ontwikkeling in die Kontekstuele paradigma ook inslag in hierdie proefskrif.

1.5 Samevatting: aansluiting tussen benaderings

Die aansluiting tussen die benaderings uit die drie verskillende vakgebiede, is reeds vroeër aangedui. Dit word kortliks soos volg saamgevat:

- Die uiteensetting van Burden se model toon duidelik dat Kultuurgeskiedenis die onderlinge verband tussen verskillende kultuurelemente bestudeer en dat die konteks binne die totaliteit bestudeer word. Daar is ook daarop gewys dat die Franse Annales-skool daarna streef om die totaliteit van die mens se ervaring te bestudeer om so 'n geïntegreerde kultuur- en sosiaal-ekonomiese geskiedenis tot stand te bring. Net soos by die Kultuurgeskiedenismodel is dit duidelik dat geen tydperk of voorwerp volledig verstaan kan word indien dit in isolasie bestudeer word nie. Insgelyks plaas die Kontekstuele paradigma die klem op die totale konteks van 'n voorwerp of terrein.
- Die interdisiplinêre aard van die vakgebied Kultuurgeskiedenis is ook uitgewys. Die samesnoering van buurwetenskappe in 'n holistiese benadering, is ook een van die uitkomstes van die Franse Annales-skool. By die Kontekstuele benadering in die Argeologie, word die klem op die navorsing van die onmiddellike historiese konteks geplaas, wat beteken dat

Geskiedenis en Argeologie in kombinasie aangewend moet word tydens die navorsingsproses.

- Burden se model sinspeel daarop dat dit individue is wat kultuur voortbring. By die Annales-skool word unieke individualiteite in gedagte gehou, terwyl die Kontekstuele paradigma dit beklemtoon dat 'n individu vir die skep van kultuur verantwoordelik is.
- Burden meld dat die natuurlike omgewing 'n invloed uitoefen op die skep van kultuur en kultuurprodukte. Die Kontekstuele paradigma vermeld eweneens die wisselwerking tussen die mens en sy omgewing in die skep van materiële kultuur en sluit die sosiale omgewing hierby in. Dit blyk uit Burden se model dat hierdie aspek ook daar ingesluit is, aangesien die verband tussen die individu en die groep (vergelyk tradisionele) ook bestudeer word.
- Dit is duidelik dat hierdie manier van navorsing uiteindelik lei tot meer as bloot die chronologiese weergawe van die geskiedenis. Dit wat in die verlede gebeur het, word ook geanaliseer, geïnterpreteer, verklaar en uiteindelik beter verstaan. Uit al drie benaderings kan die woorde 'holisties' en 'konteks' as kernbegrippe gehaal word. Dit is die toepassing van hierdie begrippe wat daartoe lei dat soveel as moontlik aspekte in ag geneem word in die bestudering van die geskiedenis. Sodoende word daarna gestreef om so na as moontlik aan 'n korrekte en volledige geskiedskrywing te kom.
- Die 'F' op die EF-as van Burden se model, verteenwoordig die eietydse. Dit staan in direkte verband met die 'E', wat die tradisionele verteenwoordig. Dit is presies wat bedoel word met die gedagte om die navorsing toepaslik vir die hedendaagse samelewing te maak. Hierdie gedagte vorm die kern van die Erfenis-hulpbronsbestuursparadigma, 'n onderafdeling van die Kontekstuele paradigma.

1.6 Besluit

Uit die voorafgaande kan daar net een moontlike besluit wees naamlik dat Burden se metodologiese

model vir Kultuurgeskiedenis toepaslik is vir die bestudering van historiese terreine, en spesifiek rondom kultuurhistoriese aspekte daarvan. Gevolglik is dit geskik vir 'n kultuurhistoriese studie in verband met Steinaecker's Horse.

HOOFSTUK 2

GESKIEDKUNDIGE AGTERGROND VAN STEINAECKER'S HORSE: ROL VAN DIE EENHEID TYDENS DIE ANGLO-BOEREOORLOG

2.1 Inleiding

Die Anglo-Boereoorlog het tussen 1899 en 1902 in Suid-Afrika plaasgevind. Die strydende partye was Groot Brittanje aan die een kant en die twee Boererepublieke, Transvaal (Zuid-Afrikaansche Republiek - ZAR) en die Oranje-Vrystaat aan die ander kant (Pretorius 1998:247). Na die inname van Pretoria deur die Britse magte op 5 Junie 1900, is gefortifiseerde poste regoor Suid-Afrika op strategiese plekke opgerig. Die doel hiervan was om die spoorweë en ander roetes te beskerm asook om die beweging van Boerekommando's aan bande te lê. Die spoorlyne is benut om Britse troepe en oorlogsvoorraad te vervoer (Hattingh & Wessels 1999:40-41) en die ontwrigting daarvan sou noodwendig die oorlogspoging skaad. Dit is veral die spoorlyne wat belangrik geag is, soos geïllustreer deur die feit dat die Boere ook die spoorlyne bewaak het in die tyd toe hulle in beheer daarvan was (NAB: TAB, SS0, R 8496/00).

Teen Januarie 1901 was die oprig van 'n groot hoeveelheid blokhuse langs die spoorlyne aan die orde van die dag. Daar is hoofsaaklik sinkblokhuse gebou, omdat dit kleiner as klipblokhuse was en gevolglik veel vinniger gebou kon word. Vanaf Maart 1901 is blokhuse ook op ander strategiese posisies soos langs belangrike padroetes opgerig (figuur 1). Die blokhuislinies was teen Januarie 1902 voltooi. Daar is bereken dat soveel as 8 000 blokhuse uiteindelik voltooi is en dat dit oor 'n afstand van sowat 6 000 kilometer gestrek het (Hattingh & Wessels 1999:41; Van Vollenhoven 1999:81).

Die blokhuislinies het verskeie blokhuse langs die spoorlyne in die Laeveld naamlik by Nelspruit, Kaapmuiden, Malelane, Komatipoort en Barberton ingesluit. Aangesien die militêre konfrontasie tussen die strydende partye in die Laeveld baie beperk was, was die taak van die Britse magte in die

Teen die berg suid van die huidige nasionale pad (N4), regoor die Krokodilpoort-stasie, is twee klipforte gebou (Van Vollenhoven & Van den Bos 1997:56-58; Bornman 2004:1). Die doel hiervan was om die ou Mara transportroete deur die drif in die Krokodilrivier en die spoorlyn deur die vallei te beveilig. Tydens die oorlog het 'n garnisoen Nelspruit beset en is 'n uitkykpunt en heliograaf op 'n heuwel wes van die dorp ingerig. Hoewel daar sporadiese aanvalle op die dorp en in die omgewing daarvan was, het geen grootskaalse gevegte hier plaasgevind nie (Bornman 2004:1).

Die Britse Opperbevelvoerder, lord FS Roberts, het op 19 Julie 1900 beveel dat alle Boerevroue en kinders wat op plase gevind word, na die Boere op kommando gestuur moet word. Die Boere het hulle dan na 'n burgerkamp in Barberton gestuur, wat reeds aan die begin van die oorlog deur die ZAR daargestel is. Na die inname van die dorp deur die magte van generaal JDP French op 15 September 1900, is die kamp onder Britse beheer geplaas (Kruger 1959:362; Bornman 2004:1-2).

Op 24 September 1900 bereik die Britse magte onder aanvoering van generaal-majoor R Pole-Carew, Komatipoort. Dit lei tot die ontruiming van alle Boereposisies naby die Portugese grens (Pretorius 1998:29; Richards 1999:129). Die Britte het nou 'n garnisoen te Komatipoort ontplooi en verskeie forte is hier deur die Steinaecker's Horse eenheid opgerig (Tempelhoff 1982:9; Bornman 2004:2).

Steinaecker's Horse was 'n vrywilligerseenheid wat tydens die Anglo-Boereoorlog aan die kant van die Britte geveg het en wat hoofsaaklik in die Laeveld en Swaziland diens gedoen het (Pienaar 1990:343). Hulle is een van die minder bekende eenhede en daar is nie veel navorsing oor hulle gedoen nie, waarskynlik omdat die rol van die eenheid gedurende die oorlog tot dusver gering geskat is. Dit sal egter uit die proefskrif blyk dat die eenheid nie onbelangrik was nie en dat dit boonop 'n deurslaggewende bydrae gelewer het om gunstige omstandighede te skep vir die totstandkoming van die Nasionale Krugerwildtuin.

Steinaecker's Horse is gestig deur Francis Christiaan Ludwig von Steinaecker, 'n voormalige Pruisies-Duitse soldaat met wye militêre ondervinding (SANMMH: 920:20-23). Sy lewensverhaal

toon aan dat hy 'n avonturier was, dat hy soms kontroversieel opgetree het en dat hy tragies aan sy einde gekom het.

2.2 Biografiese besonderhede van Francis Christiaan Ludwig von Steinaecker

Francis Christiaan Ludwig von Steinaecker is op 28 September 1854 in Berlyn, Duitsland gebore (NAB: SAB, MHG 32062) (figuur 2). Sy vader was kolonel baron Von Steinaecker van die Pruisiese Wag en sy moeder barones Von Trumer van Liegnitz. Hy ontvang sy militêre opleiding aan die Koninklike Kadetkorps in Wanklstatt en Berlyn en begin sy loopbaan in 1871 toe hy by die Leiz Grenadiers van die Pruisiese Leër aansluit (SANMMH: nuusbrieff). Agt jaar later bedank hy en sluit hom aan by die militêre veldtogte van prins Alexander, die Prins van Battenberg (Bulgarye). Hier vorder hy tot bevelvoerder tydens die 1880 rewolusie (Uys 1992:227). In 1881 tree Von Steinaecker in die huwelik met die dogter van ene Rath Kaegler van Berlyn en die gravin Olhefska (SANMMH: nuusbrieff).

Die volgende wat oor Von Steinaecker bekend is, is dat hy tussen 1886 en 1888 'n verkenningsekspedisie in Duits-Suidwes-Afrika gelei het en ook 'n kaart van die landstreek geteken het (Conway 1978:30; Uys 1992:227; Bornman 2004:2). Na 'n geskil tussen hom en die koloniale regering, wend hy hom na die Kaapkolonie en in 1889 neem hy deel aan 'n Duitse vrybuiterssekspedisie na Pondoland. Gedurende 1890 vestig Von Steinaecker hom in die Port Shepstone distrik in Natal waar hy as plaasbestuurder vir ene Charles Reed optree (Bornman 2004:2). Sy adres was Aitkenstraat 52 (NAB: KNAB SGO, III/1/140, SG 1060/1900, 1900). Op 29 Junie 1897 neem hy Britse burgerskap aan (NAB: KNAB, CSO 1517, 1897/3852, 29.07.1897).

Hy was later voorsitter van die 'Port Shepstone Political Association' en as deel van sy take het hy gedurig met die regering gekorrespondeer oor sake soos die ontwikkeling van die dorp (NAB: KNAB, CSO 1554, 1898/1896, 1898; NAB: KNAB, SNA I/1/269, 2930/1897, 1897-1898; NAB: KNAB, MJPW 31, LW 1628/1897, 1897; NAB: KNAB, MJPW 31, LW 1629/1897, 1897; NAB: KNAB, MJPW 31, LW 1630/1897, 1897; NAB: KNAB, MJPW 32, LW 1802/1898, 1898). Von

Steinaecker het blykbaar met eiendom gespekeer aangesien verskeie grondtransaksies in sy naam gedoen is (NAB: KNAB, SGO, III/1/125, SG 1454/1898, 1898; NAB: KNAB, SGO III/1/197, SG 1749/1909, 1904; NAB: KNAB, MJPW 32, LW 1802/1898, 1898; SG 1454/1898, 1898; NAB: KNAB, SGO III/1/156, SG 3231/1902, 1902). Hy was later in 'n vennootskap as kontrakteur met CF Kniesel, maar die besigheid was onsuksesvol en hy is op 13 September 1899 bankrot verklaar (NAB: KNAB MSC 1/254, 187, 1898-1899; Jones 1996:6).

Figuur 2: Kolonel Ludwig von Steinaecker in die uniform wat hy self ontwerp het (Pienaar 1990:348)

Na die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog sluit hy in November 1899 as gewone manskap by die Colonial Scouts aan. Dit was 'n militêre eenheid wat deur die Natalse regering tot stand gebring is (Stirling 1907:271; Forsyth 1972:21; Jones 1996:6).

Von Steinaecker het vinnig tot die rang van kwartiermeester-sersant van sy afdeling gevorder en is in Desember 1899 na die Intelligensie Departement oorgeplaas met die rang van luitenant. Vroeg in 1900 nader hy die bevelvoerder in Natal, generaal sir RH Buller, met 'n voorstel om die spoorwegbrug by Komatipoort agter die Boerelinies op te blaas om sodoende die terugtrek van die Boeremagte aan bande te lê. Hierdie voorstel is aanvaar, maar omdat die brug te Komatipoort te goed bewaak was, is 'n kleiner brug te Malelane uiteindelik vernietig (Stirling 1907:271; Cattrick 1959:178; Diespecker 1996:98; Jones 1996:6).

Generaal Buller was baie beïndruk met Von Steinaecker se sukses en na laasgenoemde se terugkeer na Natal, is die militêre owerheid oorreed om 'n vrywilligerseenheid onder sy leiding te befonds. Hierdie eenheid sou die Portugese grens patrolleer en is Steinaecker's Horse genoem. Von Steinaecker is blykbaar tot die rang van majoor bevorder (Stirling 1907:271; Cattrick 1959: 178; Forsyth 1972:21), maar daar is aanduidings dat dít eers later gebeur het (Diespecker 1996:99).

Verdere sukses teen die vyand het gevolg (sien afdeling 2.3). Aan die einde van die oorlog is Von Steinaecker tot die rang van luitenant-kolonel¹ bevorder en hy ontvang ook die medalje vir voortreflike diens - Distinguished Service Order (DSO). Volgens die London Gazette is hierdie medalje op 23 Junie 1902 aan hom toegeken (<http://www.londongazette.co.uk>: 2336). Na afloop van die oorlog probeer hy, sonder sukses, om sy eenheid as permanente grenswag aangestel te kry. Nadat hy Londen toe is om met sy eie gevolg aan die kroningseremonie van koning Edward VII deel te neem, is hy van sy bevel onthef. Met sy terugkeer na Komatipoort neem hy weer sy bevel op en gaan voort met sy take (Cattrick 1959:180-181). Von Steinaecker sou eers twee jaar later finaal van sy bevel onthef word. Gedurende 1907 probeer hy 'n laaste keer om 'n permanente aanstelling by die Britse Leër te kry, maar was onsuksesvol (NAB: TAB, SNA 321, NA 1321/06, 04.04.1906).

Slegs enkele dokumente wat na Von Steinaecker verwys is in die Nasionale Argiefbewaarplek

---

¹ Bornman (2004:5) dui aan dat Von Steinaecker die DSO op 23 Julie 1902 ontvang het en dat hy op 8 Augustus 1902 tot ere luitenant-kolonel bevorder is. Pelser & Van Vollenhoven (1998:31) dui die datum waarop die DSO deur hom ontvang is, as 8 April 1902 aan. Die datum 23 Junie 1902 word aanvaar omdat dit die oorspronklike dokument verteenwoordig waarin sodanige kennisgewings aangekondig is.

opgespoor en werp lig op sy lewe na die oorlog. Sommige hiervan is reeds hierbo benut en verwys na sy lewe in Natal. In soverre dit sy wel en weë in Transvaal betref, is nie veel bekend nie. Die dokumente dui byvoorbeeld aan dat hy sy naam sonder die tussenvoegsel geteken het, naamlik kolonel F Steinaecker (NAB: TAB, LD 931, AG 6498/04, 1904).

In die eerste dokument vra hy toestemming om twee stukkende gewere as aandenking van die oorlog te behou. Toestemming is aan hom verleen om hierdie wapens sonder 'n permit in sy besit te hê (NAB: TAB, LD 931, AG 6498/04, 1904). Hieruit blyk sy nostalgie na die oorlog, 'n tyd waarin dit met hom veel beter gegaan het as in sy latere lewe.

Na die oorlog het Von Steinaecker op die plaas London naby Bosbokrand geboer. In 'n brief kla hy oor die swak gehalte van saad wat aan hom voorsien is (NAB: TAB, CS 636, 6274, 24.11.1905). As gevolg hiervan was sy tabakboerdery 'n volslae mislukking (Bornman 2004:5).

In 'n brief, wat deur hom geskrywe is, kla Von Steinaecker oor die wilde diere wat sy landerye verwoes (NAB: TAB, SNA 321, NA 1321/06, 04.04.1906). In 1907 was daar blykbaar 'n sprinkaanplaag in die Laeveld en Von Steinaecker het sy dienste aan die Hoof Insektekundige van die Regering in Pretoria aangebied om die pes te bestry. Hy het later hierdie versoek herhaal, maar dit wil voorkom asof daar niks van gekom het nie (NAB: SAB, CEN 55, EE 3407, 1907).

'n Ander dokument toon weer eens iets van sy kontroversiële lewe en persoonlikheid. Dit is 'n lêer van die Hooggeregshof van Suid-Afrika en bevat inligting in verband met die hofsak tussen baron Francis von Steinaecker en die Transvaal Estates Company van wie hy die grond gehuur het waarop hy woon. Hiervolgens het hy op 23 Februarie 1903 'n twintigjaarlange huurooreenkoms met hulle gesluit om op die suidelike gedeelte van die plaas London 361 in die Lydenburg distrik te woon en te boer (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Dit is interessant dat sy agent ene Adolf von Steinaecker van Johannesburg was, maar dit is nie bekend of daar 'n direkte verwantskap tussen hulle was nie. In een van die dokumente in die lêer

word die woord “esquire” saam met Von Steinaecker se naam gebruik. Hy het met tabak en katoen geboer, het toestemming ontvang om swart mense van die plaas te verwyder en was verplig om die watervore en heinings in stand te hou (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Die hofsaak het gevolg nadat hy vir sekere periodes tussen 1910 en 1912 nie sy huur betaal het nie, gelas is om die plaas op 19 Oktober 1911 te verlaat en op 9 Desember 1911 voor die hof te verskyn. Op 7 Desember 1911 skryf hy ‘n beëdigde verklaring waarin hy sy saak stel (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Von Steinaecker verklaar dat sy katoenboerdery nie baie suksesvol was nie en dat die verhuurder sonder behoorlike rede van hom probeer ontslae raak. Volgens hom het hulle op soortgelyke wyse van ander huurders ontslae geraak, nadat hierdie persone aansienlike verbeteringe aan die eiendom aangebring het. Hy dui aan dat hy ‘n pad op die plaas aangelê het en dat hy nie daarvoor vergoed is nie. Verder beweer hy dat die grond aan hom verhuur is onder die voorwendsel dat dit goeie landbougrond is, maar dat mielies eenvoudig nie daar wil groei nie (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Sy finansiële posisie was blykbaar ook haglik sodat dit nie vir hom moontlik was om na die hof te reis of die saak teen te staan nie. As een van die redes vir sy swak geldelike posisie voer Von Steinaecker aan dat die maatskappy sy katoen verkoop het en hom nie daarvoor betaal het nie. Hy beweer verder dat die maatskappy hom aangestel het as konsultant-landboukundige by hulle katoenlandgoed te Maboke, maar dat hy nooit sy salaris ontvang het nie. Volgens hom het hy hierdie betrekking gekry omdat hy ‘n “...col ledge (sic) man from the Agriculture Colledge of Poplau – Germany” was (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

In teenstelling met Von Steinaecker se saak, toon die maatskappy se rekords dat hy reeds op 9 September 1911 gevra is om die plaas te verlaat omdat hy versuim het om te oes. Kwitansies in die lêer dui ook daarop dat die betaling vir die katoen wat die maatskappy namens hom verkoop het, in berekening gebring is om die bedrag wat hy verskuldig is te bepaal. Sy bewerings blyk dus sonder

enige gronde te wees en daarom het die hof op 14 Desember 1911 beveel dat hy die plaas voor 24 Januarie 1912 moes verlaat (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Nadat hy die plaas verlaat het, het hy vir 'n tyd lank by die Naturellekommissaris vir Graskop, Hugh F Griffiths, gebly. John Travers, 'n voormalige lid van Steinaecker's Horse, het daarna aan hom 'n heenkome gebied en hom toegelaat om op sy plaas Champagne² in die Lydenburg distrik te woon (Cattrick 1959:182; Bornman 2004:5).

Op 24 April 1917 rig Von Steinaecker 'n versoek aan die Goewerneur-Generaal dat 'n brief, wat vir sy suster in Duitsland bedoel is, aan haar gestuur mag word. Hierdie versoek is waarskynlik genoodsaak omdat Duitsland 'n vyand van die Britte was tydens die Eerste Wêreldoorlog. Die brief was gerig aan Barones Adeleide von Steinaecker en die versoek is op 31 Mei 1917 toegestaan (NAB: SAB GG 536, 9/11/49, 1917).

Dit is nie bekend of sy ooit die brief ontvang het nie, want Von Steinaecker is dood voordat toestemming verleen is. Na 'n meningsverskil tussen hom en Travers is hy versoek om die plaas te verlaat, maar het geweier. Die polisie se hulp is ingeroep, maar voordat hulle iets kon uitrig het Von Steinaecker homself vergiftig deur strignien te drink. Ludwig von Steinaecker, een van die mees kleurvolle figure in die geskiedenis van die Laeveld het sodoende op 30 April 1917 tragies 'n einde aan sy eie lewe gemaak. Hy is naby Acornhoek begrawe³ (NAB: SAB, MHG 32062, 1918), maar dit is onbekend presies waar sy graf is.

---

2 Sommige bronne dui die naam van die plaas aan as Castle, maar inligting uit die Nasionale Argiefbewaarplek en die Aktekantoor in Pretoria bevestig dat Travers die eienaar van die plaas Champagne was (NAB: SAB, MNW 143, MM 2783/12, 1912-1919; NAB: SAB, URU 409, 1568, 1919; AKP, Pretoria. Plaasregister insluitende die plaas Champagne 230 KU). Trouens daar bestaan nie eens 'n plaas met die naam Castle in die ou Transvaal nie, maar wel 'n plaas met die naam Kasteel, ook in dieselfde omgewing as Champagne.

3 Volgens Bornman (2004:5) is hy in 'n ongemerkte graf naby Bosbokrand begrawe. Acornhoek en Bosbokrand is egter naby aan mekaar.

2.3 Totstandkoming van Steinaecker's Horse

Daar is reeds aangedui dat toestemming vroeg in 1900 aan Von Steinaecker verleen is om die treinbrug by Komatipoort op te blaas. Diespecker (1996:98) beweer dat dit nie Von Steinaecker se plan was nie, maar dat dit sy oorsprong by die opperbevel van die Britse Intelligensie gehad het. Ook Jones (1996:1-6) stel dit duidelik dat die plan by die Britse Intelligensie in Lourenço Marques ontstaan het, maar dit wil voorkom asof die plan uitgelek het en daarom laat vaar is.

Nietemin het Von Steinaecker toestemming hiervoor gekry en is ses man van die Colonial Scouts vir die taak gewerf. Die groep het deur Eshowe en Zoeloeland getrek en uiteindelik die kraal van 'n Swazihoofman, Mbudula Mahlalela, op die Lebombobergreeks bereik. Die kraal was geleë te Lomahasha (sic) op die grens tussen Swaziland en Mosambiek (Stirling 1907:271; Cattrick 1959:178; Diespecker 1996:98; Jones 1996:6). Op die tog deur Swaziland het die groep tot 40 man aangegroei en het hulle die bynaam van 'the Forty thieves' gekry (Matsebula 1972:87).

Jones (1996:2-3) gee meer inligting oor militêre operasies wat deur die Britte teen die Boere beplan is en wat spesifiek gemik was op aktiwiteite in die Portugese gebied en Swaziland. Hiervoor is 'n bedrag van £10 000 goedgekeur vir die opblaas van die treinbrug te Komatipoort. Hoewel die plan was om die Groot Komatibrug op te blaas, was dit te goed bewaak. Von Steinaecker het daarom na Lourenço Marques teruggekeer, waar besluit is dat 'n kleiner onbewaakte brug naby Malelane opgeblaas moes word. Sy manskappe is weer bewapen en die hulp van JB Holgate is as gids verkry (Stirling 1907:272; Cattrick 1959:178; Diespecker 1996:98; Jones 1996:6-7; Woolmore 2006:39-41).

Ten einde die plan uit te voer is 100 pond (45,36 kilogram) ploffstof om die 80 voet (24,4 meter) hoë brug en pomphuis gepak. Die brug is op 17 Junie 1900 vernietig en in die proses is 'n goederetrein ontspoor. Die treindrywer en stoker, CA Samuelson is in die ontploffing dood en die wag ernstig gewond. Die vernietiging van die brug het verkeer vir veertien dae lank tot stilstand gebring (Diespecker 1996: 98; Jones 1996:7).

Von Steinaecker en sy manne is hierna terug na Swaziland, gevolg deur 'n groep Boere onder bevel van kommandant GMJ van Dam van die Staatsartilleriekorps, wat gestuur is om die opblaas van die treinspoor te ondersoek (Jones 1996:8). Die Boere is in die kraal van hoofman Mbhudula Mahlalela in 'n hinderlaag gelei. Verskeie van die Boere, waaronder luitenant Schribley is gedood en Van Dam is gevange geneem (Stirling 1907:272; Matsebula 1972:87; Jones 1996:8; Diespecker 1995:98; Woolmore 2006:42).

Von Steinaecker het nou begin om uitgewekenes uit die ZAR en Swaziland te werf vir 'n korps, hoewel hy eers na sy terugkeer na Natal hiervoor toestemming gekry het (Stirling 1907:271; Cattrick 1959:178; Forsyth 1972:21; Woolmore 2006:44-46). Hierdie bereide eenheid is aanvanklik tot 300 man beperk en het as soldy 10 sjielings per dag ontvang. Daaglikse rantsoene van suurtjies, vars melk en rum of whiskey, om die koors (malaria) af te weer, is ook ontvang (Cattrick 1959:178; Bornman 2004:3; Woolmore 2006:45).

Die eenheid se hoofkwartier is te Nomahasha in Swaziland ingerig (SANMMH: 920:20-23; Matsebula 1972:87; Paynter 1986:48). Die korps was in hierdie stadium 'n guerillaeenheid wat deur die Intelligensie Departement gefinansier is. Dit is bekend dat die Britse Intelligensie op gereelde basis tydens die oorlog met Von Steinaecker in kontak was en dat die eenheid sy voorraad uit Lourenço Marques ontvang het (Diespecker 1996:2-3).

Die vernaamste take van Steinaecker's Horse was om wapensmokkelary tussen Mosambiek en Transvaal te verhoed (Meijer 2000:221). Von Steinaecker se eenheid het heelwat suksesse behaal. 'n Sekere A Campbell van die Britse Konsulaat in Lourenço Marques verwys in 'n brief aan kolonel Sandbach op 14 Augustus 1900, na Steinaecker's Horse en die rol wat hulle in hierdie tyd vervul het. Die eenheid word geprys vir goeie werk en daar word aangedui dat hulle goed georganiseerde patrollies die Boere onder die wanindruk bring dat hulle 'n veel groter mag is as wat werklik die geval is (Diespecker 1995: 2-3).

Daar was 'n geheime ooreenkoms tussen die Britte en die Portugese regering wat laasgenoemde verplig het om tydens die oorlog neutraal te bly (Diespecker 1995:1-9; Diespecker 1996:1). Die ooreenkoms is die Anglo-Portugese Ooreenkoms van 14 Oktober 1900 genoem en was teenstrydig met die ooreenkoms in verband met Vriendskap en Handel, wat in 1875 tussen die ZAR en Portugal gesluit is (Diespecker 1995:8). Dit was waarskynlik vir die Britte nodig om sodanige ooreenkoms te sluit aangesien daar baie goeie verhoudinge tussen die mense in die Portugese gebied (Mosambiek) en die ZAR was. Diespecker (1995:1) dui aan dat baie Portugese gewis nie neutraal was nie en dat hulle die ZAR bevoordeel het. Sommige skrywers gee inligting oor smokkelaktiwiteite vanuit Portugese gebied wat daarop gemik was om die Boere van voorrade en wapens te voorsien (Jones 1996:1-2; Diespecker 1995:1-9).

Die beskikbare inligting dui daarop dat die geheime ooreenkoms nie daarop gemik was om die Portugese neutraal te hou nie, maar om aktief enige ondersteuning vir die Boere te beëindig (Diespecker 1995:8). Die goeie verhouding tussen Brittanje en Portugal is natuurlik veel meer kompleks as wat dit hier uiteengesit is, maar dit is onnodig om vir die doel van hierdie studie, verder hierop uit te brei.

Omdat Boeregoedgesindes in die Portugese gebied waarskynlik nie by hierdie ooreenkoms gehou het nie, was dit vir die Britte noodsaaklik om 'n grenswag daar te stel. Die taak van die eenheid is gevolglik uitgebrei en daar is besluit is om die getalle van die eenheid te vergroot (Jones 1996:8).

Die sterkte van die eenheid is gevolglik tot 450 man verhoog wat hoofsaaklik bestaan het uit plaaslike inwoners van die Laeveld omgewing. Sommige van die lede was Britse onderdane en ander burgers van die ZAR, terwyl daar ook persone van ander nasionaliteite, onder andere Duitsers, Australiërs en Amerikaners was (Woolmore 2006:138-322). Hulle het in die Laeveld en Swaziland diens gedoen en hoewel hulle nie aan grootskaalse oorlogvoering blootgestel was nie, was hulle tog enkele kere in skermutselings met die Boere betrokke (SANMMH: 920:20-23; Paynter 1986:48). Volgens Diespecker het Von Steinaecker nou op sy eie versoek die rang van majoor gekry (Diespecker 1996: 99).

Na die inname van Komatipoort deur die Britte in September 1900, is lede van die eenheid na Sabiebrug langs die Selati spoorlyn gestuur om 'n vyandelike konvooi aan te val. Die veldtog was onsuksesvol en boonop is manskap S Smart by Sabiebrug deur 'n leeu aangeval en het hy later beswyk. Tydens die tog is hulle deur kaptein ADG Greenhill-Gardyne van die Gordon Highlanders vergesel (Greenhill-Gardyne 1972: 246; Jones 1996:9-10). Greenhill-Gardyne het later die tweede-in-bevel van Steinaecker's Horse geword.

Op 7 November 1900 is Army Order 214 uitgereik wat bepaal het dat Steinaecker's Horse 'n amptelike eenheid van die Britse Leër sou wees. Die hoofkwartier is nou verskuif na Komatipoort en dit het 'n voorraadmagasyn in Pietermaritzburg gehad (Woolmore 2006:57; Meijer 2000:221; Jones 1996:10). Vanaf vroeg in 1901 is die eenheid amptelik Steinaecker's Horse genoem (Bornman 2004:3) en het onder bevel van die South African Mounted Irregular Forces gestaan (Diespecker 1996:101). Dit beteken bloot dat hulle 'n bereide eenheid was wat hoofsaaklik uit vrywilligers bestaan het.

Steinaecker's Horse het nie net uit blanke soldate bestaan nie, maar het ook ongeveer 300 swart soldate, bestaande uit Swazi's, Pedi's, Tsonga's en Shangaans gehad (Meijer 2000:221). Feitlik al die lede van die eenheid was plaaslike inwoners van die Laeveld, maar sommige van die offisiere (figuur 3) is van die Britse Leër en Cape Mounted Rifles na die eenheid gesecondeer (Cattrick 1959:179). Die soldate is aanvanklik 8 sjielings per dag betaal. Na ses maande is hierdie bedrag na 9 sjielings verhoog en na 'n jaar na 10 sjielings. Dit was meer as die 7 sjielings per week wat aan Britse infanteriesoldate betaal is. Onderoffisiere is 'n addisionele sjieling per dag betaal (Woolmore 2006:45). Dit is daarom verstaanbaar dat Von Steinaecker nie gesukkel het om soldate te werf nie. Die aansluitingsvorme van die eenheid word in die Britse Nasionale Argief bewaar en verskaf 'n volledige naamlys van die lede daarvan (BNA: WO 126/141). Dit is ook gepubliseer in Woolmore (2006:138-322).

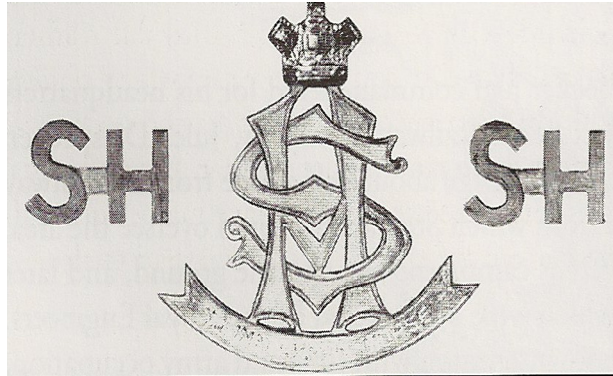
Figuur 3: 'n Groep offisiere van Steinaecker's Horse by hulle perde (Pienaar 1990:343)

Die Steinaecker's Horse eenheid was self-onderhoudend met sy eie werkswinkels, vervoer- en intelligensiestelsel. Hulle het onder meer van die spoorverbinding tussen Komatipoort en Sabiebrug gebruik gemaak (Stirling 1907:273; Bornman 2004:3).

Om die soldate van toerusting te voorsien het Von Steinaecker met die stigting van die eenheid 'n groot hoeveelheid wapens en toerusting bestel. Dit sluit in klere, toerusting vir perde, vyftig karabyne met ammunisie-emmers, bandeliere en 100 000 rondtes ammunisie, twee Maxim masjiengewere met geweerbande en 'n Maxim driepoot sowel as 10 000 patrone, vyftig rewolwers en 1 000 rondtes rewolwerammunisie, 'n bergkanon en ses muilvragte ammunisie (Diespecker 1996:99; Jones 1996:108). Ongelukkig is daar geen inligting bekend oor hoe lank hierdie voorraad moes hou of hoe gereeld voorrade bestel is nie.

Die eenheid het ook sy eie kenteken gehad (figuur 4-5) en Von Steinaecker het sy eie uniform ontwerp. Dit het bestaan uit 'n lang dubbelbors khaki manelbaadjie met groot silwer knope en epoulette. Hy het ook 'n pet (Guardsmen's cap) met silwer kantversierings, 'n rybroek en rystewels met groot spore gedra. Sy uniform is afgerond met 'n groot sabel aan die sy wat met silwer puntige

uitsteeksels versier is (Cattrick 1959:180).

Figuur 4: Die wapen van Steinaecker's Horse en die kenteken wat hulle op hulle epoulette gedra het (Woolmore 2006:62)

Figuur 5: Die skouerwapen van Steinaecker's Horse (Suid-Afrikaanse Nasionale Museum vir Krygsgeskiedenis)

2.4 Die rol van Steinaecker's Horse tydens die Anglo-Boereoorlog

Dit is reeds vermeld dat daar min militêre konfrontasie tussen Boer en Brit in die Laeveld was en dat die taak van die Britse magte gevolglik hoofsaaklik was om kommunikasieroetes, waaronder die Oosterspoorlyn, te beskerm. Die blokhuse wat opgerig is, het ook verskeie te Komatipoort ingesluit wat deur Steinaecker's Horse beman is.

Steinaecker's Horse het ook 'n grondfort, naamlik Fort Mpisane, naby Bosbokrand opgerig. Dit was die toneel van die belangrikste geveg waarin die eenheid betrokke was. Die Slag van Fort Mpisane⁴ was die laaste konvensionele geveg tussen die Boere en Britte in die Laeveld (Bornman 2004:2-5). Die veldslag het op 7 Augustus 1901 plaasgevind met 'n aanval van die Lydenburg Kommando, onder bevel van Kommandant Piet Moll, op die fort. Benewens die lede van Steinaecker's Horse, is die fort ook deur lede van die plaaslike swart gemeenskap beman (Viljoen 1902:259-261; Stirling 1907:274; SA: Stevenson-Hamilton 1930:3; Meijer 2000:221-222).

Die geveg is deur die Boere gewen, nadat die Britte oorgegee het. Hoewel die veldslag geen invloed op die uitkoms van die oorlog gehad het nie, het dit Steinaecker's Horse se aktiwiteite aan bande gelê (Pelser 1999:54-57). Tydens die geveg is die bevelvoerder van die fort, kaptein HF Francis en verskeie van die Shangaansoldate gedood (Pirow 1949:145; Bornman 2004:5). Na uitgebreide briefwisseling tussen assistent-kommandant Ben Viljoen en lord H Kitchener in verband met die gebruik van swart mense in vegtende hoedanigheid tydens die geveg, is hierdie persone deur die Boere tereggestel omdat hulle aan die oorlog deelgeneem het (NAB: TAB, FK 1821, 1901; Viljoen 1902:260-261; Meijer 2000: 223).

Volgens sommige skrywers het die lede van Steinaecker's Horse hulle gedurigdeur aan omstrede aktiwiteite, soos plundering skuldig gemaak (Jones 1996:103). Inligting oor soortgelyke

---

⁴ Hoewel die slag waarskynlik niks meer as 'n kort militêre aksie of skermutseling was nie, word dit in die aangehaalde bronne as 'n 'slag' aangedui. Laasgenoemde term dui op 'n veel groter konfrontasie as 'n aksie.

gebeurtenisse is ook in die Nasionale Argiefbewaarplek in Pretoria gevind. Per geleentheid het 'n sekere Swazilandse winkelier, Gustav Schwab, per brief 'n klagte by die Kommissaris vir Swaziland ingedien. Hy het vergoeding geëis vir geld wat lede van Steinaecker's Horse gesteel het tydens 'n besoek aan Bremersdorp en Oshoek (NAB: TAB, CS 29, 3864/01, 03.08.1901).

Von Steinaecker was self by omstrede aktiwiteite betrokke, soos tydens die besetting en plundering van Bremersdorp 1901 (Matsebula 1972:87). Die dorp is in Januarie 1901 deur Steinaecker's Horse beset en geplunder en 'n afdeling van die eenheid het daar aangebly tot die dorp op 24 Julie 1901 deur die kommando van generaal Tobias Smuts en Hans Grobler beleër is. Von Steinaecker het 'n waarskuwing oor die komende Boere-aanval ontvang en het die vorige nag na Komatipoort vertrek sodat sy manskappe agtergelaat is om die dorp so goed moontlik te verdedig (Bornman 2004:4; Woolmore 2006:89-91).

Hy het egter niemand aangewys om die bevel te voer nie. Die bevelvoerder van die afdeling op die dorp, kaptein HO Webstock, het die bevel probeer aanvaar, maar is deur kaptein AD Greenhill-Gardyne onthef. Laasgenoemde was die enigste offisier met militêre ondervinding en het self die bevel oorgeneem. Nieteenstaande teenstrydige bevels het die lede van Steinaecker's Horse gedurende die nag van 22/23 Julie daarin geslaag om te ontsnap waarop die Boere die dorp ingeneem het. Die dorp is deur die Boere afgebrand en Mancibane, die seun van die Swazikoning, is bevry (Bornman 2004:4). Tydens die aanval is vier lede van Steinaecker's Horse gedood, vier gewond en sewentien gevange geneem, terwyl die res ontsnap het (Stirling 1907:274; Matsebula 1972:88-89). Volgens Matsebula (1972:90) is Von Steinaecker na aanleiding van hierdie sukses tot die rang van luitenant-kolonel bevorder en is toegelaat dat sy eenheid na 600 man vergroot word. Dit is egter te betwyfel, aangesien hierdie voorval beswaarlik as 'n sukses beskou kan word. Geen van die ander geraadpleegde bronne maak ook melding van 'n bevordering in hierdie stadium nie.

'n Verdere voorbeeld is dat Von Steinaecker Selatihuis, die woning van die algemene bestuurder van die spoorweg, Jules Diespecker, opgekommandeer het as blyplek nadat die eenheid hulle hoofkwartier na Komatipoort verskuif het. Von Steinaecker het selfs van Diespecker verwag om as

sy privaatsekretaris op te tree (Cattrick 1959:180).

Steinaecker's Horse het verskeie nedersettings, waaronder Hhohho, geplunder. Die winkel van George Hutchinson is in die proses vernietig en waardevolle dokumente in verband met die geskiedenis van Swaziland verbrand. Die winkel van BB Stewart aan die voet van die Ngwenya bergreeks is ook geplunder en 'n groot hoeveelheid geld is gesteel (Matsebula 1972:87).

'n Ander voorval het op 13 Oktober 1900 by Ringler se winkel (waarskynlik naby Komatipoort) plaasgevind. Tydens 'n besoek aan Ringler het kolonel Von Steinaecker aan Ringler 'n leuen vertel, naamlik dat hy neutraal in die oorlog is, omdat hy 'n Duitse burger is. Sy manskappe het wapens, ammunisie, drie perde en twee ZAR Staatsartillerie-uniforms by Ringler gevind. Ringler, wat 'n uitgesproke Boereondersteuner was, het erken dat die goedere aan die Boere behoort het en is gevolglik gevangene geneem en later gedeporteer (NAB: TAB, PMO 42, PM 2835/01, 16.12.1901).

In 'n verslag aan die Kompensasieraad, skryf die kommandant van Komatipoort, luitenant-kolonel JA Ansby, dat Steinaecker's Horse die volgende van Ringler se winkel geneem het: op 16 Oktober - 3 osse, 7 koeie en 3 kalwers; op 18 Oktober - 1 ysterkatel en verematras, 1 klapperhaarmatras en verematras, 1 klein yster ledekant, 1 vleiskas, 3 skale, 1 mieliestamper, 1 mieliemeule, 5 sae, 1 stoof, 1 aambeeld, 4 skale, 9 rolle draad, 2 klein kookpotjies, 6 vuurherdysters, 1 DB haelgeweer, 4 broodpanne, 1 tafel, 1 broodtrog, 2 houers met boeke, 1 stel gereedskap, 18 pluimvee, sedertdien dood en 2 perde, sedertdien dood. Al hierdie goedere, behalwe vir die diere wat as dood aangedui word, is op Komatipoort in die kwartiermeesterspakhuis van Steinaecker's Horse geberg (NAB: TAB, PMO 42, PM 2835/01, 16.12.1901).

Benewens die inligting wat hierdie dokument gee oor Steinaecker's Horse se doen en late, gee dit ook inligting oor gebruiksgoedere in daardie tyd. Ander bronne dui ook daarop dat die eenheid van die lewende hawe van plaaslike inwoners gebruik gemaak het vir hulle eie doeleindes (Stevenson-Hamilton 1952:14-15). Wolhuter (1948:57-59) beskryf dat hulle per geleentheid 'n trop beeste van Abel Erasmus gekonfiskeer het en na Sabiebrug geneem het. Die vee is later aan die bevelvoerder by

die buitepos te Gomondwane oorhandig. Die kans is gevolglik goed dat die pluimvee deur hulle geëet is.

Steinaecker's Horse het voorts nie altyd goeie verhoudinge met die plaaslike inwoners nagestreef nie. Die Swazi's was teen hulle gekant omdat hulle Mancibane, die seun van Sobhuza I, gevange geneem het omdat hy daarvan verdink is dat hy die Boere goedgesind was (Viljoen 1902:259; Meijer 2000:221). Kaptein E Holgate het ook per geleentheid 'n Swazi laat teregstel omdat hy na bewering op hulle gespioeneer het (Matsebula 1972:87; Bornman 2004:3).

Die wyse waarop met Bill Sanderson gehandel is, dui daarop dat Steinaecker's Horse hulle min gesteur het aan die reëls van die Britse Leër. Bornman (2004: 4-5) gee die volgende weergawe van hierdie gebeurtenis: Sanderson het besluit om tydens die oorlog neutraal te bly aangesien hy goed bevriend was met die Boere en omdat hy 'n burger van die ZAR was. Hy was vir 'n kort tydjie op kommando, maar is toegelaat om na sy plaas in die Laeveld terug te keer. Kort nadat Steinaecker's Horse hulle op Komatipoort ingerig het, het die Intelligensie Departement verneem dat 'n Engelsman (Bill Sanderson) tussen die Boere naby Legogote vasgekeer was en dat hy nie kon ontsnap nie. Daar is ook berig dat hy oor beeste en verskeie goeie perde beskik het en dat die Boere moontlik daarvan gebruik kon maak. 'n Boodskap is na Sanderson gestuur dat 'n ontsettingsmag gestuur sou word om hom tot hulp te kom, maar hy het aangedui dat dit onnodig was.

Von Steinaecker se afleiding hieruit was dat Sanderson 'n verraaier was en dat hy met die vyand in kontak was. Nadat vasgestel is dat hy op kommando was, is daar besluit om hom met magsvertoon te verwyder. 'n Groep soldate van Steinaecker's Horse het na Legogote gemarsjeer en die onwillige Sanderson gedwing om inderhaas soveel as moontlik van sy huisraad op twee waens te laai. Sy perde, beeste en ander lewende hawe is gekonfiskeer.

Met hulle vertrek is skote van 'n nabygeleë heuwel op hulle gevuur. Sommige beeste is in die proses agtergelaat en is deur die Boere as oorlogsbuit gekonfiskeer. Die Boere, wat met Sanderson bekend was, het tot die gevolgtrekking gekom dat hy hom by die Britte geskaar het en het daarom alles wat

agtergebly het bymekaar gemaak, sy huis ingeneem en sy koringmeule gebruik.

Sanderson is ondertussen aan ondervraging in verband met sy oorlogsaktiwiteite blootgestel en geïnterneer. Daarna is hy naby aan die Lebomboberge en Sabievallei in 'n sinkgeboutjie aangehou. Sy beste perde en gewere is deur Steinaecker's Horse gebruik met die belofte dat hy vergoeding daarvoor sou ontvang, iets wat nooit gebeur het nie. Nadat uitgevind is dat die vyand sy meule gebruik, is dit met plofstof vernietig (Bornman 2004:4-5). Volgens Bornman (2004:5) het Sanderson na sy vrylating (waarvan die datum nie bekend is nie) besluit om hom by Steinaecker's Horse aan te sluit, maar hy verskyn nie in die lys wat deur Woolmore (2006:138-322) gegee word nie. Omdat laasgenoemde van argivale bronne gebruik maak blyk sy aanduiding dat Sanderson nie 'n lid van Steinaecker's Horse was nie, die korrekte weergawe te wees.

By minstens een geleentheid het die lede van Steinaecker's Horse 'n groep buitelanders onder verdagte omstandighede gevange geneem en is die voorval deur die Britse Militere owerheid ondersoek. Die verslag in verband met die ondersoek, sluit verskeie briewe van lede van Steinaecker's Horse in. Benewens die insig wat die briewe gee oor die kontroversie van die eenheid, kan daaruit ook afledings gemaak word oor persone wat lede daarvan was.

In sy brief rakende die voorval stel Von Steinaecker (toe nog 'n majoor) dit dat sestien buitelanders, wat aan die kant van die Boere geveg het, by Nomahash (sic) gevang is nadat hulle die grens probeer oorsteek het (NAB: TAB, PMO 28, PM 2835/01). Die bevelvoerder van die buitepos te Signal Hill op die Kalishanberg wat verantwoordelik was vir die sukses, luitenant GF Arran Gore, vermeld die volgende lede van die eenheid: sersant-majoor Robinson van die Steinaecker's Horse verkenners, kaptein Webbstock en 'n sekere Holgate. Hy meld verder dat een persoon gedood is tydens die voorval (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01). Behalwe vir die pos te Sabiebrug, is hierdie die enigste ander vermelding van 'n buitepos van die eenheid wat in argivale rekords gevind kan word.

Kaptein HO⁵ Webbstock gee die volgende inligting oor die voorval: Blykbaar is kaptein Gardyne op 'n besoek aan die Swazikoningin meegedeel dat sewentien persone die grens probeer oorsteek het. Hy maak ook melding van Holgate, maar sluit sy rang in, naamlik kaptein (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01). Dit wil voorkom asof kaptein JB Holgate te Sabiebrug gestasioneer was aangesien hy sy brief van daar af skryf. Sy weergawe verskaf geen nuwe inligting nie (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01).

Uit 'n ander brief van Von Steinaecker is dit bekend dat sersant WF Walters ook 'n lid van die eenheid was (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01). Die adjudant van Steinaecker's Horse, kaptein ADG Gardyne, reik op dieselfde datum 'n verklaring rakende die voorval uit, maar verskaf ook geen nuwe inligting nie (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01).

Dit blyk duidelik uit die dokumentasie dat die buitelanders ongewapen was, maar dat hulle nie gestop het toe hulle daartoe versoek is nie. Na hulle gevange geneem is, is briewe ook van hulle onderskeie konsuls ontvang wat aandui dat hulle deur die Boere vrygestel is en dat hulle op pad na hulle lande van oorsprong was (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01).

Daar was egter ook positiewe berigte oor Steinaecker's Horse. Lord Roberts vermeld die sukses van die eenheid en verwys onder meer na 'n voorval op 8 November 1900 toe sestion gewapende Boere deur hulle gevange geneem is terwyl hulle die Portugese grens na Nomahasha probeer oorsteek het. Teen die einde van Augustus 1901 het 'n klein groepie van Steinaecker's Horse onder bevel van kaptein Greenhill-Gardyne, 150 myl (240 kilometer) noord van Komatipoort elf Boere gevange geneem en daarmee saam beslag gelê op waens met 'n groot hoeveelheid voorrade. In Februarie 1902 het kaptein Holgate en sestion man, agtien Boere op die grens van Swaziland gevang (Stirling 1907:273-275).

In dieselfde maand het lede van Steinaecker's Horse onder bevel van die aanvoerder van 'n spesiale

---

⁵ Dit is interessant dat kaptein Webbstock sy naam verskillend in dieselfde dokument teken, naamlik HO en HD. Woolmore (2006:308) dui aan dat dit HO Webb-Stock moet wees.

eenheid, die Lebombo Intelligence Scouts, kaptein D Forbes, in Swaziland 'n Boerekommando onder bevel van kommandant NJM Vermaak aangeval. Vermaak is gedood en die vrouens en kinders wat saam met hom was, is gevang (Matsebula 1972:90; Woolmore 2006:114).

Hierna is 'n spesiale afdeling van Steinaecker's Horse onder bevel van kolonel Colenbrander op die been gebring vir diens in die Pietersburg Laeveld. Hierdie afdeling was op 16 April 1902 in 'n ernstige geveg met die vyand betrokke. Vyf man is gedood en twaalf, waaronder luitenant Robertson, is gewond (Stirling 1907:275; Pirow 1949:120).

Na die oorlog het Von Steinaecker probeer om sy eenheid as permanente grenswag aangestel te kry. In die proses het hy in konflik gekom met Stevenson-Hamilton wat as opsiener vir die wildduin aangestel is (SA: verslag Augustus 1903; SA: verslag 29.11.1903; Cattrick 1959:177). Op 1 Augustus 1902, enkele maande na die vredesluiting, het die lede van Steinaecker's Horse steeds vier poste beman. Volgens Stevenson-Hamilton het dit veertig blanke soldate en 150 swart mense ingesluit (SA: verslag Augustus 1903; SA: verslag 29.11.1903). In 'n brief aan die Naturellekommissaris op 6 Februarie 1903, meld Stevenson-Hamilton weer eens dat luitenant-kolonel Steinaecker se korps steeds nie ontbind het nie (SA: brief 1903).

Stevenson-Hamilton (1952:51) dui aan dat die Steinaecker's Horse eenheid eers teen die einde van 1902 ontbind is en dat die Doeane Departement hulle buiteposte so ver as die Olifantsrivier oorgeneem het (Stevenson-Hamilton 1952:102). Sommige bronne meld dat die korps amptelik eers op 17 Februarie 1903 ontbind is en deur 'n afdeling van die South African Constabulary vervang is (Pienaar 1990:353; Bornman 2004:5). Diespecker (1996:101) en Woolmore (2006:141), wat van primêre bronne gebruik maak, gee hierdie datum aan as 7 Februarie 1903. Dit blyk die korrekte datum te wees.

Britse argiefrekords in verband met Steinaecker's Horse verleen eervolle vermelding aan 337 lede van Steinaecker's Horse, insluitend lede van die Spesiale Eskadron. Hiervan het 327 gekwalifiseer vir die King's South African medalje (BNA: WO 100/365). Agt lede van die eenheid is het ook

spesiale vermelding deur Lord Kitchener ontvang (NAB: TAB, FK 1911, 1902). Hierdie persone is kavalleriste DE Wilson en F Hennessy op 8 Maart 1902, luitenant WP Robertson en kavalleris WW Griffin op 1 Junie 1902 en kapteins HF Francis en AD Greenhill-Gardyne asook luitenant JM Dallamore en D Buchanan op 23 Junie 1902 (Woolmore 2006:336).

Von Steinaecker ontvang self eervolle vermelding in die London Gazette van 8 April 1902 (<http://www.londongazette.co.uk:3975>). Dit is reeds vroeër genoem dat hy die DSO ontvang het. Slegs een ander lid van Steinaecker's Horse, luitenant JA Baillie, het ook die DSO ontvang naamlik op 31 Oktober 1902. Sersant WS Haines het die Distinguished Conduct Medal ontvang. Von Steinaecker het kapteins JB Holgate en HO Webbstock aanbeveel vir erkenning, maar hulle is blykbaar nie vereer nie (Woolmore 2006:336).

Die lede van die eenheid wat na die kroningseremonie van koning Edward VII afgevaardig is, is benewens Von Steinaecker, luitenant JA Bailie, sersant-majoor R McGregor, korporaals C Syers en AH Carter en kavalleriste H Seaton, AW Sinclair, B McKevitt, H Vickreys, R Payne, AWF Kegel and RV James (BNA: WO 127/23).

Dit blyk dat 39 lede van Steinaecker's Horse tydens die oorlog dood is, waarvan slegs 11 in gevegte gesneuwel het. Ander oorsake van dood sluit in malaria, leeus, krokodille en selfmoord (Woolmore 2006:337). Van die oorledenes is te Komatipoort herbegrawe (NAB: TAB, TPS 37, TA 4823/4) en een persoon by die militêre begraafplaas te Waterval-Onder (WJ Verwoerd 8/01/2005: korrespondensie).

2.5 Die bydrae van Steinaecker's Horse tot die totstandkoming van die Nasionale Krugerwildtuin

Die voorloper van die Krugerwildtuin was die Sabiereservaat, geleë tussen die Krokodil- en Sabieriver. Dit is op 30 Maart 1898 deur die ZAR regering geproklameer, maar is tydens die Anglo-Boereoorlog gedeproklameer. Gedurende 1902 is bykomende grond tot aan die Olifantsrivier vir

bewaringsdoeleindes opsygesit en met die herproklamering van die Sabiereservaat in 1903 is dit daarby gevoeg. In 1903 is die Shingwedzi-reservaat, noord van die Letabarivier daargestel en in 1923 is die gebied tussen die Olifants- en Letabarivier ook vir bewaringsdoeleindes opsygesit. Al hierdie gebiede is in 1926 verenig en het sedertdien as die Nasionale Krugerwildtuin bekend gestaan (De Graaff 1999:265-266).

Die geskiedenis van Steinaecker's Horse kan nie aangebied word sonder om te verwys na die rol wat die eenheid vervul het in die totstandkoming van die Krugerwildtuin nie. Steinaecker's Horse en sommige van die lede van die eenheid het 'n invloed gehad op die geskiedenis van die wildtuin en daar sou selfs so ver gegaan kan word om te sê dat dit die belangrikste en mees blywende nalatenskap van die eenheid was.

Die Slag van Fort Mpisane kan as die eerste gebeurtenis in hierdie verband gesien word. Die bevelvoerder van die fort, kaptein Francis, is tydens die veldslag gedood (SA: Stevenson-Hamilton 1930:7). Vyf dae voor die aanval het hy in 'n brief aangedui dat hy in die pos van veldwagter in die Sabiereservaat (voorloper van die Nasionale Krugerwildtuin), waarvoor hy aanbeveel is, belangstel. In dieselfde brief dui hy aan dat hy suksesvol was om die swart mense te verhinder om te jag, veral in die omgewing van die Steinaecker's Horse buiteposte (SA: brief 02.08.1901).

Uit 'n brief van luitenant EG Gray, ook 'n lid van Steinaecker's Horse, blyk dit dat Francis wel die aanstelling gekry het. Gray versoek in die brief dat hy in die pos aangestel word aangesien Francis oorlede is (SA: brief 14.08.1901).

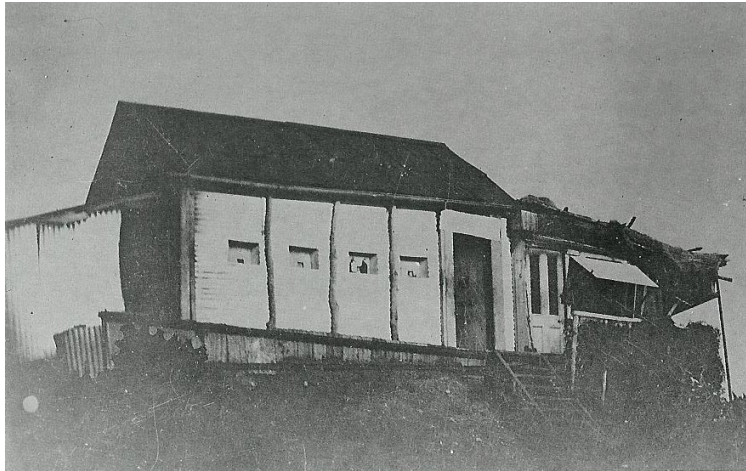
Die opmerkings van kaptein Francis verwys na die willekeurige jag van wild waaraan sommige lede van Steinaecker's Horse hulle skuldig gemaak het. As gevolg hiervan het die offisier tweede-in-bevel van die eenheid, majoor A Greenhill-Gardyne, 'n verslag geskryf oor die bewaring van die wildlewe in die gebied. Die verslag het duidelike reëls aan die lede van Steinaecker's Horse neergelê en sodoende 'n einde aan die roekelose gejag gemaak. In die dokument maak Greenhill-Gardyne onder meer aanbevelings in verband met die plaaslike bevolking in die reservaat, die grense van die

wildtuin, die personeel wat nodig is om dit te bestuur en selfs die ligging van permanente wonings (SA: verslag 03.06.1902). Die dokument is ook as riglyn gebruik in die beginjare van die park na die Anglo-Boereoorlog. Stevenson-Hamilton dui inderdaad aan dat hy grootliks op hierdie dokument gesteun het in die vasstel van bewaringsbeginsels vir die wild in die gebied (SA: verslag 29.11.1903).

Aanvanklik het die teenwoordigheid van Steinaecker's Horse in die gebied 'n negatiewe invloed op die wild gehad. In dieselfde verslag word die volgende aangedui: "The members of Steinaecker's Horse got their meat almost entirely from the game which they shot." (SA: verslag 29.11.1903). Stevenson-Hamilton dui ook aan dat die plaaslike swart inwoners wat deur Steinaecker's Horse in diens geneem is, almal met Martini-Henry gewere bewapen is en dat hulle op onverantwoordelike wyse wilde diere afgemaai het.

Plaaslike inwoners is weliswaar uiteindelik deur die lede van die eenheid verhinder om in hulle teenwoordigheid en by Sabiebrug te jag. Spesies soos (blou) wildebees, rooibok, sebra en vlakvark word spesifiek in die verslag genoem en daar word gemeld dat sommige boksoorte feitlik heeltemal uitgewis is. Van hierdie praktyke het eers tot 'n einde gekom teen die eerste helfte van 1903 toe diegene wat daarby betrokke was die park verlaat het (SA: verslag 29.11.1903).

Steinaecker's Horse het 'n groot buitepos by Sabiebrug gehad en het hier, aan die suidekant van die tydelike brug, 'n blokhuis opgerig. Die eerste opsiener van die park, majoor J Stevenson-Hamilton, het ná September 1902 die blokhuis as kantoor gebruik (figuur 6). Ongelukkig bestaan die blokhuis en die gedeelte van die kamp ten suide van die rivier nie meer nie (SA: Stevenson-Hamilton 1930:7). Dit is dus Steinaecker's Horse wat begin het om die terrein wat vandag as die hoofkwartier van die Krugerwildtuin, Skukuza bekend is, te gebruik.

***Figuur 6: Die blokhuis by Sabiebrug in 1909 nadat dit deur Stevenson-Hamilton
as kantoor ingerig is (Pienaar 1990:345)***

Enkele lede van die eenheid is later as veldwagters in die park aangestel omdat hulle goed bekend was met die gebied en die plaaslike inwoners. Stevenson-Hamilton het in sy jaarverslag van 1902 juis aangedui dat kennis van die gebied 'n voorvereiste was om as veldwagter aangestel te word (SA: verslag 1902). Hierdie veldwagters sluit in EG (Gaza) Gray – aangestel op 12 Augustus 1902 (SA: verslag 1902; SA: Rangers 1902-1903) en HC (Harry) Wolhuter – aangestel op 15 August 1902 (SA: Rangers 1902-1903; SA: lys 1904). Hoewel Pienaar (1990:347) aandui dat SH (Harold) Trollope, die veldwagter te Malelane tussen 1925 en 1928 ook 'n lid was, is Woolmore (2006:302) se bevinding dat dit nie so was nie.

Inligting in verband met Steinaecker's Horse dui daarop dat die eenheid gereeld van lede van die plaaslike swart gemeenskap as bediendes gebruik gemaak het. Die opgrawings by die buitepos naby Letaba toon aan dat hierdie mense saam met die soldate op die terrein teenwoordig was. Dit wil ook voorkom asof lede van swart militêre eenhede, waaronder die Native Police en Black Watch⁶, ook by die buiteposte teenwoordig was (figuur 7). Lede van die Native Police is byvoorbeeld ook na die oorlog as veldwagters in die park aangestel (SA: Native Police 1902-1903). Dit is waarskynlik

---

⁶ Die Black Watch moet nie verwar word met die Skotse regiment met dieselfde naam nie. Daar was tydens die oorlog 'n eenheid, bestaande uit swart soldate, wat ook die naam 'Black Watch' gehad het (Hattingh & Wessels 1999:43)

gedoen op grond van die kennis van die gebied wat hulle opgedoen het saam met Steinaecker's Horse.

Majoor Greenhill-Gardyne se dokument en die ondervinding wat die voormalige lede van die eenheid in die beginjare van die park gebied het, is bewys van die belangrike rol wat Steinaecker's Horse in die geskiedenis van die Laeveld vervul het. Dit sluit hulle rol in die totstandkoming van die Nasionale Krugerwildtuin in.

Figuur 7: Lede van Steinaecker's Horse saam met plaaslike inwoners by Fort Mpisane (Malan 1999:53)

2.6 Samevatting

Die meerderheid inligting wat oor Steinaecker's Horse geskryf is, blyk die klem te plaas op die kontroversiële aard van die eenheid. Uit die bostaande is dit duidelik dat hulle hulle wel dikwels aan kontroversiële aktiwiteite skuldig gemaak het. Daarteenoor is dit ook duidelik dat nie al die aktiwiteite van die eenheid onder verdenking staan nie. Hulle was betrokke by algemene militêre aktiwiteite, soos die patrolering van die grens en het ook gemeenskappe tydens die oorlog beveilig.

Hoewel die rol van Steinaecker's Horse in die geskiedenis van die Laeveld en die Nasionale

Krugerwildtuin nie misken kan word nie, moet aanvaar word dat dit nie van soveel belang in die konteks van die Anglo-Boereoorlog was nie. Die flamboyante kolonel Von Steinaecker sal waarskynlik nie as 'n beduidende militêre figuur onthou word nie, maar hy was gewis 'n kleurvolle karakter wat bydra tot die legendes van die Laeveld.

Hoewel Steinaecker's Horse aanvanklik die wildlewe uitgeroei het, het hulle uiteindelik 'n belangrike rol in die bewaring daarvan vervul. Die invloed van die eenheid in die bewaring van wild in die gebied wat vandag as die Nasionale Krugerwildtuin bekend staan is waarskynlik hulle mees blywende nalatenskap. Hierdie nalatenskap is verder uitgebou deur voormalige lede van Steinaecker's Horse, wat later veldwagters in die Krugerwildtuin geword het. Steinaecker's Horse behoort eerder hiervoor onthou te word as die kontroversiële aard van hulle bedrywighede en hulle eksentrieke bevelvoerder.

In November 2001 is 'n uitstalling in verband met die geskiedenis van die eenheid en die opgrawings by die Noordelike buitepos in die Mopani ruskamp geopen. Dit is in Oktober 2003 permanent verskuif na die nuwe Makhadzi piekniekterrein, sowat 5 kilometer van die terrein af. Op hierdie wyse word die gees van die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne (Wet 25 van 1999) uitgevoer naamlik dat kultuurvoorwerpe uiteindelik moet terugkeer na die oorsprong daarvan. Dit beklemtoon die belang van hierdie geskiedenis vir die wildtuin en is 'n paslike wyse om die eenheid te gedenk. Dit dien ook die gemeenskap deur 'n addisionele erfeniservaring aan besoekers te bied.

HOOFSTUK 3

‘N OPNAME VAN TERREINE IN DIE NASIONALE KRUGERWILDTUIN WAT MET DIE STEINAECKER’S HORSE MILITÊRE EENHEID VERBAND HOU

3.1 Inleiding

Navorsing in verband met die Steinaecker’s Horse eenheid was aanvanklik beperk tot argeologiese werk op die mees noordelike buitepos van die eenheid, naby Letaba in die Nasionale Krugerwildtuin. Ten einde meer oor die eenheid vas te stel, was dit egter nodig dat die navorsing ook na ander terreine uitgebrei word.

Die redes hiervoor is eerstens dat die genoemde terrein waarskynlik nie verdere inligting sou kon blootlê nie. Tweedens, en waarskynlik die belangrikste rede, was dit nodig dat die fokus van die navorsing verbreed moes word sodat daar ‘n groter begrip van die bydrae van die eenheid tot die geskiedenis van die Laeveld en die Nasionale Krugerwildtuin verkry kon word. Aangesien daar van die standpunt uitgegaan word dat die eenheid ‘n belangrike rol in hierdie gebiede vervul het, sou dit bydra tot die skryf van ‘n meer volledige geskiedenis daarvan. Laastens het die genoemde terrein daarop gedui dat daar nie net blanke soldate teenwoordig was nie. Omdat die betrokkenheid van anderskleurige groepe dikwels in die verlede nie volledig nagevors is nie, kan die uitbrei van die navorsing in hierdie opsig ‘n beter balans bring.

Alvorens enige in diepte navorsing op enige ander terrein gedoen kon word, was dit nodig om eers die terreine te identifiseer deur middel van argivale en ander historiese bronne. Daarna moes die terreine fisies opgespoor en gelokaliseer word sodat die potensiaal vir verdere navorsing vasgestel kon word. Hierdie hoofstuk hanteer die ondersoek na die opsporing van terreine wat met Steinaecker’s Horse verband hou.

3.2 Doel van die opname

Die doel van die opname was om terreine, wat by wyse van argivale en ander historiese inligting geïdentifiseer is, fisies te vind en om die navorsingspotensiaal en agteruitgang daarvan te assesseer. Terreine met genoegsame navorsingspotensiaal sou dan ook later ondersoek kon word ten einde meer oor Steinaecker's Horse vas te stel. Sodanige navorsing sal fokus op die materiële kultuuroorblyfsels op die terreine en spesifiek aandag gee aan die lewenswyse van diegene wat daar teenwoordig was tydens die Anglo-Boereoorlog.

Die doelwitte van die opname kan soos volg uiteengesit word:

- die fisiese lokalisering en identifisering van terreine wat met die Steinaecker's Horse militêre eenheid verband hou
- die beskrywing van die materiële kultuuroorblyfsels op die terreine
- die dokumentasie van die terreine sodat dit opgespoor en vir toekomstige navorsing benut kan word
- die assessering van die terreine ten opsigte van navorsingspotensiaal
- die assessering van die terreine ten opsigte van toerismepotensiaal en kultuurhulpbronbestuur
- die monitering van die natuurlike agteruitgang van die terreine
- die nagaan van verwante wetgewende vereistes.

3.3 Begripsomskrywing

Die volgende begripsomskrywing is relevant vir hierdie afdeling:

- 'n Terrein word beskou as 'n plek met strukture en verwante kultuurhistoriese voorwerpe daarop. Dit kan ook 'n groot vindplek van kultuurhistoriese voorwerpe wees.

- 'n Struktuur is 'n permanente gebou of bouwerk wat in isolasie gevind word of wat saam met ander strukture 'n terrein vorm.
- 'n Verskynsel (terreinverskynsel) is enige verwyderbare (movable) kultuurvoorwerp wat op 'n terrein of in isolasie gevind word.
- 'n Voorwerp is enige artefak (kultuurhistoriese voorwerp) (vergelyk Knudson 1978:20).

3.4 Wetgewing

Daar is hoofsaaklik twee wette wat die bewaring van kultuurhulpbronne aanspreek: die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne (No 25 van 1999) en die Wet op Nasionale Omgewingsbestuur (No 107 van 1998).

3.4.1 Die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne

Ingevolge artikel 3 van die wet geniet die volgende kultuurprodukte beskerming as nasionale erfenishulpbronne:

- a. Plekke, geboue, strukture en toerusting van kulturele betekenis (ouer as 60 jaar)
- b. Plekke waaraan mondelinge tradisies geheg is of wat met lewende erfenis geassosieer word
- c. Historiese nedersettings en dorpskappe
- d. Landskappe en natuurlike eienskappe van kulturele betekenis
- e. Geologiese terreine van wetenskaplike of kulturele belang
- f. Argeologiese (ouer as 100 jaar) en paleontologiese terreine
- g. Grafte en begraafplase ouer as 60 jaar
- h. Terreine van betekenis wat met die geskiedenis van slawerny in Suid-Afrika verband hou
- i. Roerende voorwerpe - etnografiese voorwerpe (byvoorbeeld prehistoriese rotskuns) en etnografie en voorwerpe van dekoratiewe en visuele kunste

- j. Militêre voorwerpe, strukture en terreine ouer as 75 jaar
- k. Verklaarde erfenisterreine
- l. Meteoriete en fossiele (Wet op Nasionale Erfenishulpbronne 1999:7-9).

Die wetgewing is veel meer omvattend as vorige erfeniswetgewing omdat dit byvoorbeeld plekke wat met mondelinge tradisies of lewende erfenis verband hou, insluit. Dit beskerm egter nog glad nie die geestelike (nie-tasbare) kultuur self nie, want die klem is geheel-en-al op die materiële dimensies van kultuur. Daar word tans aan die wet gewerk en sodanige tekortkominge sal hopelik hierdeur reggestel word.

Dit is duidelik dat die wet die terreine wat met Steinaecker's Horse verbind kan word, beskerm. Sommige daarvan het strukture op wat ouer as 60 jaar is, die terreine is van militêre oorsprong en ouer as 75 jaar en omdat dit ook ouer is as 100 jaar, word dit ook as argeologiese terreine gereken. Daarom behoort dit bewaar te word.

Kultuurhulpbronne wat as argeologies beskou word mag slegs deur 'n argeoloog versteur of verskuif word en net nadat 'n permit hiervoor deur die Suid-Afrikaanse Erfenishulpbronagentskap (SAHRA)⁷ uitgereik is. Die nodige permitte is verkry vir die argeologiese navorsing op die terreine wat in detail in hierdie ondersoek bestudeer word.

3.4.2 Die Wet op Nasionale Omgewingsbestuur

Hierdie wet bepaal dat 'n opname van kultuurhulpbronne gemaak moet word in gebiede waar ontwikkelingsprojekte wat die aansig van die omgewing sal verander, plaasvind. 'n Waardebepaling van sodanige kultuurhulpbronne moet ook gemaak word. Verder moet die impak van die ontwikkeling hierop vasgestel word en moet voorstelle vir die versagting daarvan gemaak word (Vergelyk Van Vollenhoven 2000: 59).

Hoewel daar nie tans enige ontwikkeling beplan word waar die Steinaecker's Horse terreine voorkom nie, is die inligting hieroor nuttig vir toekomstige gebruik.

3.5 Metodiek

3.5.1 Argivale navorsing

'n Soektog na relevante argivale bronne is in die Nasionale Argief te Pretoria, die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag Dokumentasiesentrum en Argief in Pretoria en die Skukuza argief gedoen. Verder is ook 'n internetsoektog van die Britse Nasionale Argief in Londen gedoen. Die doel hiervan was om agtergrondinligting in verband met die Steinaecker's Horse militêre eenheid op te spoor. Vir die opname van die terreine is daar spesifiek gefokus op inligting wat 'n aanduiding kon gee van waar om die terreine op te spoor.

3.5.2 Literatuur en persoonlike mededelings

'n Groot aantal bronne is geraadpleeg, weer eens met die doel om agtergrondinligting omtrent Steinaecker's Horse en die terreine wat daarmee verband hou, in te samel. Hierdie bronne word in die teks en bronnelys vermeld.

3.5.3 Opname

Die opname van terreine was gemik op die fisiese opsporing van die terreine, wat deur middel van die argivale en ander historiese navorsing geïdentifiseer is. Terreine in Swaziland is hiervan uitgesluit, bloot vanweë die praktiese implikasies om in 'n ander land argeologiese navorsing te doen. Sodanige navorsing kan moontlik in die toekoms aangepak word.

Vir sommige van die terreine was daar koördinate beskikbaar, maar vir ander was daar bloot 'n

---

7 Die Engelse akroniem SAHRA word algemeen erken as benaming vir die Suid-Afrikaanse Erfenishulpbronagentskap.

beskrywing van die omgewing waar dit voorgekom het en 'n benaderde aanduiding van waar dit gevind kan word. Die koördinate wat beskikbaar was, was van die X/Y militêre stelsel wat besig is om in onbruik te verval. Hierdie koördinate is omgesit in die stelsel wat vandag meer algemeen in gebruik is, naamlik die tipiese satellietstel soos wat deur GPS⁸ instrumente gebruik word. Hierdie stelsel maak gebruik van grade, minute en sekondes, en soms ook van hoogte bo seespieël, om plekke aan te dui.

Die akkuraatheid van hierdie omskakeling sowel as die sogenaamde XTE faktor (cross track error) van die GPS instrument, is aspekte wat die moontlike opspoor van terreine belemmer het. Die XTE van die instrument wat gebruik is, is 30 meter in alle windrigtings. Daar kon dus nie bloot op die instrument peil getrek word nie, maar die beskrywings van die terreine moes ook in aanmerking geneem word. Daar moes ook wyer gekyk word as die punt waar die GPS instrument aandui die terrein sou wees.

Die terreine wat tydens die opname opgespoor is, is gedokumenteer op die standaardwyse vir sodanige opnames en wat algemeen in erfenisverwante werk gedoen word. Aandag is gegee aan die vasstel van die toekomstige navorsingspotensiaal van die terreine en die omgewingsagteruitgang daarvan met die oog op die bestuur daarvan as erfenishulpbronne.

Die opname is te voet gedoen. Hierdeur is verseker dat die areas wat ondersoek is, deeglik deurgegaan is. In sommige plekke was die plantegroei baie dig met die gevolg dat dit nie moontlik was om enige kultuurvoorwerpe raak te sien of moontlike versteurings, veroorsaak deur menslike aktiwiteite, te identifiseer nie. Uit die veertien terreine wat gesoek is, is tien opgespoor. Die groter en waarskynlik belangrikste terreine, is almal opgespoor. Vir die doel van hierdie studie is genoegsame terreine gevind, maar die ander kan later weer gesoek word, na mate meer inligting daaroor bekend raak.

Die vernaamste drie terreine is vir die doeleindes van hierdie studie uitgekies om verder nagevors te

---

⁸ GPS staan vir Global Positioning System.

word. Hierdie terreine is groter as die ander omdat dit belangriker poste en buiteposte van Steinaecker's Horse was. Die ander sal moontlik ook in die toekoms aan navorsing onderwerp word, maar omdat dit veel kleiner in omvang is, word daar verwag dat dit nie weersprekende inligting sal bevat nie.

3.5.4 Insameling

Die opname het nie ten doel gehad om kultuurvoorwerpe in te samel nie, maar in enkele gevalle is voorwerpe wat op die oppervlakte gevind is, wel ingesamel om te verhoed dat dit verlore gaan. Hierdie voorwerpe is na afloop van die argeologiese werk op sekere terreine opgeneem in die totale versameling van voorwerpe in verband met Steinaecker's Horse. Die voorwerpe is, ingevolge die permitte uitgereik deur SAHRA, opgeneem in die versameling van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum in Pretoria.

3.5.5 Dokumentasie

Die dokumentasie van die terreine is gedoen volgens die standaardmetode waaraan erfenishulpbronbestuur moet voldoen. Dit sluit in die neerpen daarvan op 1: 50 000 topografiese kaarte, om sattellietkoördinate daarvan te neem en om die terreine en terreinverskynsels te beskryf. Waar moontlik is foto's ook geneem.

3.5.6 Analise en interpretasie

3.5.6.1 Vergelyking

Die gedokumenteerde terreine is met mekaar vergelyk om aspekte soos die navorsingspotensiaal en agteruitgang daarvan te bepaal. Hierdie vergelyking dien as basis vir die prioritisering van toekomstige navorsing.

3.5.6.2 Verklaring en interpretasie

‘n Voorlopige verklaring en interpretasie van die terreine kon gedoen word na afloop van die opname. ‘n Finale verklaring sal eers moontlik wees na afloop van verdere in diepte navorsing op die terreine (sien latere hoofstukke).

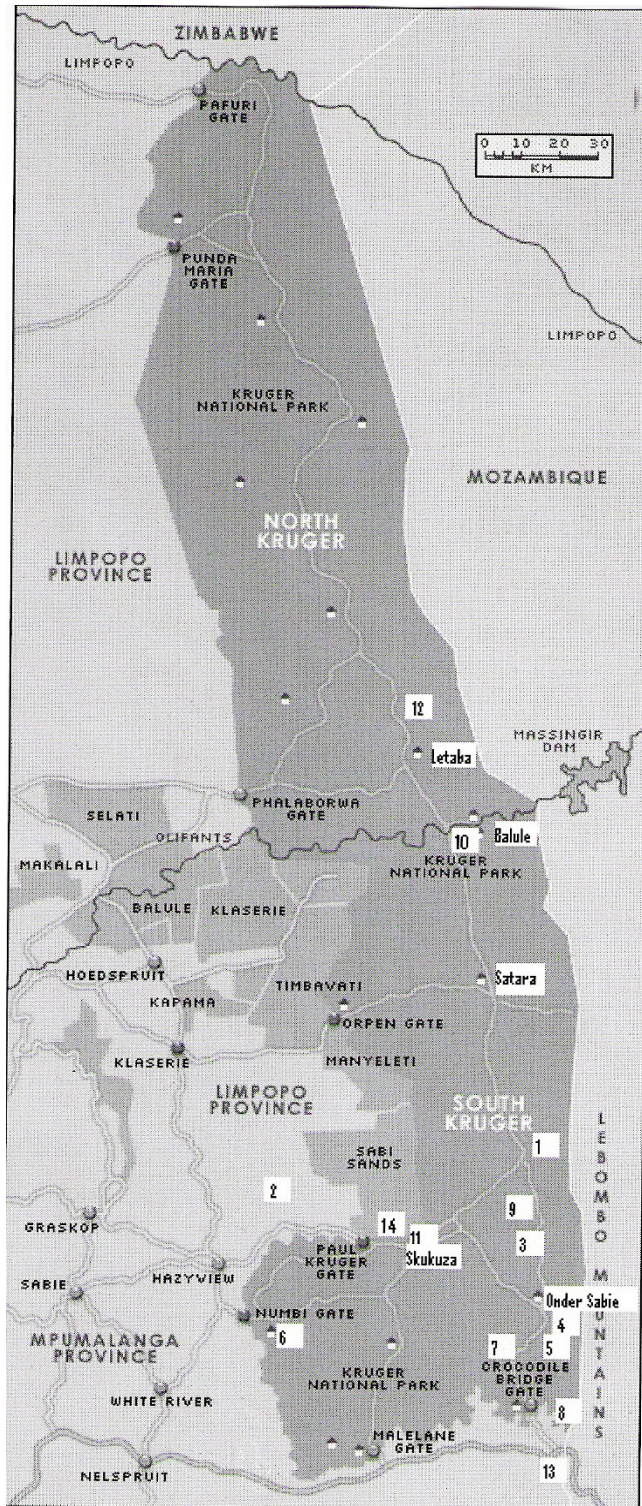
3.6 Ligging

Die meeste van die terreine is in die sentrale en suidelike deel van die Krugerwildtuin geleë. Een terrein is in die noorde van die Wildtuin geleë, terwyl twee buite die grense daarvan gevind is. Die een is ‘n terrein te Bosbokrand, teenaan die wesgrens van die Wildtuin en die ander ‘n terrein te Komatipoort, suid daarvan (figuur 8). Meer detail word gegee by die bespreking van die verskillende terreine.

3.7 Beskrywing van die gebied waar die opname gedoen is

Die suidelike deel van die Nasionale Krugerwildtuin (vroeër bekend as die Sabie Reservaat) is al vir langer as 100 jaar ‘n natuurbewaringsgebied (De Graaff 1999:265). Die reservaat is in 1902/3 en weer in 1923 vergroot (Bergh 1999:58). In die proses is kultuurhulpbronne outomaties beskerm, hoewel daar eers betreklik onlangs tot die aktiewe bewaring van die kultuurhistoriese erfenis binne die park oorgegaan is.

Die kultuurhistoriese terreine wat in die park voorkom het ‘n enorme navorsingspotensiaal, omdat dit geensins of betreklik min blootgestel is aan menslike ingryping. Die moontlikheid bestaan dus dat van die terreine ongeskonde gelaat is sedert Steinaecker’s Horse in die gebied was en dat dit as sodanig vir navorsing benut kan word.

SLEUTEL

1. KaNwamuriwane
2. Fort Mpisane
3. Salitje
4. Terrein waar Bill Sanderson geïnterne
5. Gaza Gray buitepos.
6. Outspan
7. Sardelli se winkel
8. Bottelkop
9. Muntshe
10. Ngotsomond
11. Sabiebrug
12. Noordelike buitepos
13. Komatipoort hoofkwartier
14. Kilo 104

Figuur 8: Kaart waarop die Steinaecker's Horse terreine wat in die teks bespreek word, aangedui word

Die Wildtuin vorm die oostelike grens van die Republiek van Suid-Afrika, en meer spesifiek die grens tussen Mosambiek aan die een kant en die Limpopo en Mpumalanga Provinsies aan die ander kant. Die gebied staan as die Laeveld bekend en word geologies deur die Argaïese kompleks onderlê (Bergh 1999:1). Die voorkoms van malaria en die tsetsevlies is algemeen (Bergh 1999:3). Om hierdie rede is die gebied nie gedurende historiese tye intensief bevolk nie en dit sou waarskynlik ook die plasing van Steinaecker's Horse se terreine beïnvloed het. Dit is een van die redes waarom dit moontlik was om so 'n groot area tot bewaringsgebied te verklaar.

Die gebied het 'n lae jaarlikse reënval wat wissel tussen 400 en 700 mm en hoë temperature kom hier voor (Bergh 1999:2). Nietemin word dit deur groot riviere deurkruis. Die omgewing is geskik vir wilde diere, wat ook as bron van voedsel deur die mens benut kan word. Daarom is dit te verstaan dat 'n groot hoeveelheid terreine wat met menslike bewoning verband hou, in die Wildtuin gevind is (Bergh 1999:4, 7). Die genoemde aspekte het die omgewing in prehistoriese tye geskik gemaak vir menslike bewoning. Dit is waarskynlik ook deur Steinaecker's Horse in ag geneem in die plasing van hulle buiteposte.

Dit is byvoorbeeld bekend dat die San die gebied bewoon het (Korsman & Meyer 1999:95). Vroeë handelsroetes het ook deur die gebied gegaan en gedurende die difaquate het Ystertydperkbewoners dit beset (Bergh 1999:9, 11). In 1725 het die ekspedisie van Francois de Cuiper die gebied suid van Gomondwane (in die suide van die park) bereik (Punt 1990a:70; Bergh 1999:12). Hoewel die Voortrekkers in die dertigerjare van die negentiende eeu en Joaquim de Santa Rita Montanha in 1855/6 ook deur die gebied noord van die Olifantsrivier beweeg het (Punt 1990b:78; Bergh 1999:14), het blankes nooit in groot getalle in die gebied gevestig nie. Dit kan waarskynlik toegeskryf word aan faktore soos malaria en tsetsevlies. Enkele uitsonderings was persone soos João Albasini, wat hom gedurende die laat veertiger- en vroeë vyftigerjare van die negentiende eeu hier gevestig het (De Vaal 1990:116).

3.8 Historiese konteks

Die geskiedenis van die eenheid is reeds in Hoofstuk 2 behandel. Historiese inligting wat met spesifieke terreine verband hou, geniet aandag by die gedeelte waar daardie terreine beskryf word. Hier word bloot kortliks verwys na inligting wat benut is in die opspoor van die onderskeie terreine. Geen argivale inligting het lig gewerp op die plasing van enige van hierdie terreine nie, terwyl die aangehaalde sekondêre bronne die enigstes is wat inligting omtrent die ligging van die terreine gegee het.

Soos reeds genoem het Steinaecker's Horse onder meer as grenswag diens gedoen. Die belangrikste taak van die eenheid was om te voorkom dat die Boere kontak maak met diegene in die Portugese gebied (Mosambiek) wat die Boere goedgesind was. Om hierdie rede moes hulle verskeie buiteposte langs die oosgrens inrig.

Pienaar maak melding van vyf basisse en uitkykposte in die Krugerwildtuin. Dit is naamlik die een aan die noordelike oewer van die Krokodilrivier naby die samevloeiing met die Komatirivier (terrein no 8), by Gomondwane (no 7), Sabiebrug (no 11), aan die noordelike oewer van die Nwaswitsontsoriwies van die Metsi-metsimond (no 1) en laastens 'n terrein langs die Makhadzispruit (die sogenaamde Noordelike of Letaba buitepos) (no 12). Hy noem ook dat 'n kaart van Stevenson-Hamilton 'n Steinaecker's Horse terrein by Muntshakop op die oewer van die Mlondozispruit (no 9) aandui. Voorts meld hy dat daar moontlik 'n tydelike buitepos van die eenheid by Ngotsomond (Nwanedzi) was (no 10) (Pienaar 1990:345).

Die genoemde kaart dui ook twee ander buiteposte langs die Swenirivier aan, maar dit wil voorkom asof dit nie met Steinaecker's Horse verbind kan word nie. Hierdie terreine is in die nabyheid van Ngumulapan en by Malihane langs die Mavumbyespruit ('n naam wat op geen kaart gevind kon word nie).

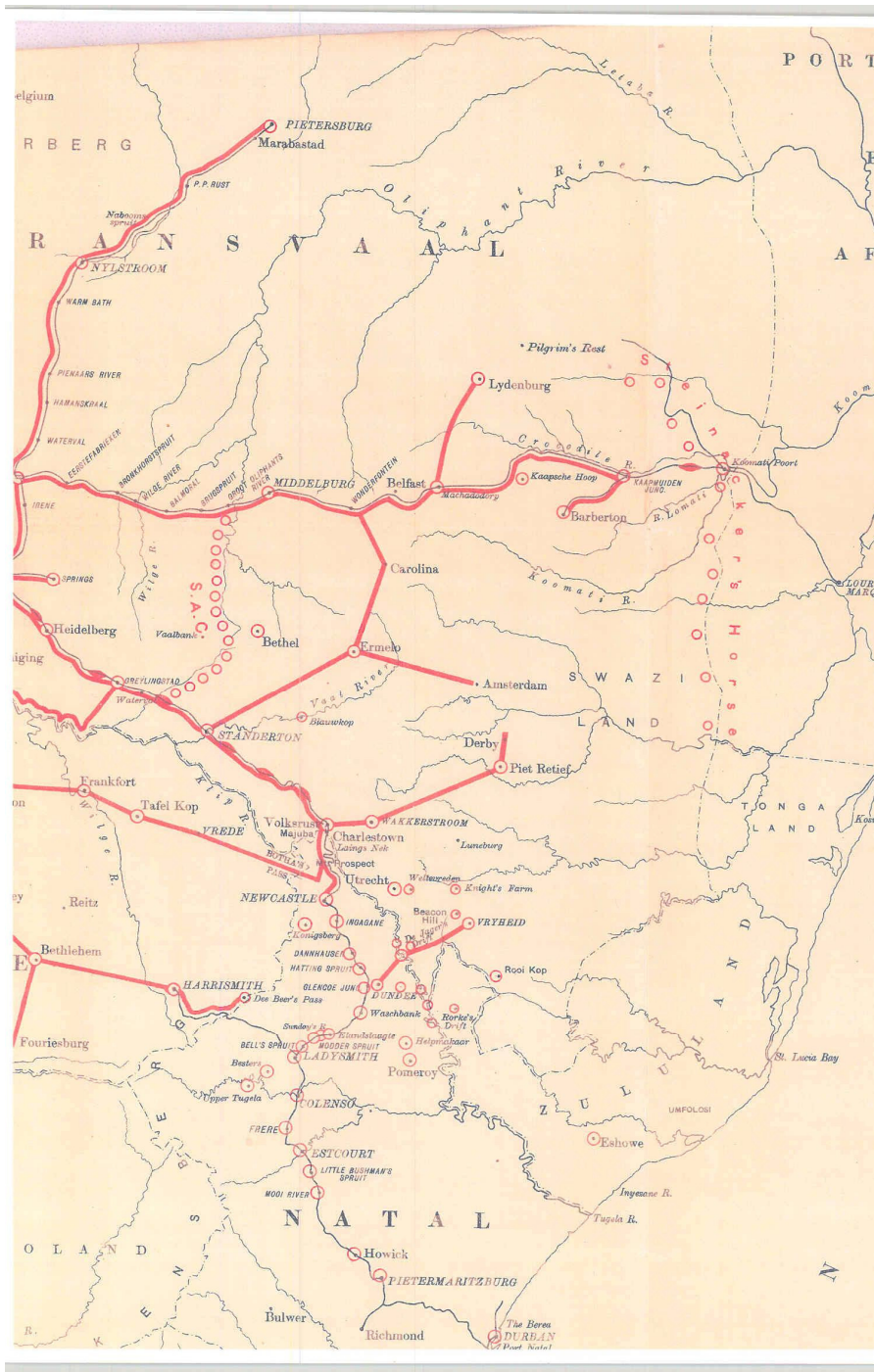
Pienaar vermeld ook die terrein bekend as Fort Mpisane (no 2) (Pienaar 2003: korrespondensie).

Woolmore gee 'n breedvoerige beskrywig van Fort Mpisane en sluit detailplanne daarvan in (Woolmore 2006:68-72). Ongelukkig dui hy nie aan waar die planne vandaan kom en of dit moontlik sy eie rekonstruksie daarvan is nie.

Hy publiseer ook 'n kaart waarop twaalf terreine wat met Steinaecker's Horse verband hou, aangedui word (Woolmore 2006:79). Sewe hiervan lê ten suide van die Nasionale Krugerwildtuin. Een van die sewe is die terrein te Komatipoort, wat ook hulle hoofkwartier was (no 13). Die terrein word ook met terrein no 8 binne-in die park verbind. Vier van die terreine is binne die grense van die park geleë. Die skaal van die kaart maak dit egter moeilik om vas te stel presies watter terreine dit is, maar dit wil voorkom asof dit moontlik die volgende terreine kan wees: (van suid na noord) die terrein van Sardelli se winkel (no 7), die Gaza Gray buitepos (no 5) of die terrein waar Bill Sanderson geïnterneer is (no 4), Muntshu (no 9) en die terrein by Sabiebrug (no 11). Die twaalfde terrein is Fort Mpisane, waarna reeds verwys is (figuur 9).

Ander buiteposte wat deur Woolmore vermeld word, is Kilo 104 (no 14) en 'n terrein langs die Nwanetsi (Woolmore 2006:74-75). Aangesien geen verdere inligting oor laasgenoemde terrein beskikbaar is nie en daar dus nie 'n beter aanduiding van die ligging daarvan verkry kon word nie, is dit van die opname uitgesluit. Beide hierdie terreine lê verder noord as Fort Mpisane en word nie op die genoemde kaart aangedui nie. Wolhuter noem ook 'n tydelike kamp, naamlik een langs die Olifantsrivier en naby aan die Ngotsospruit (no 10) (Wolhuter 1948:45-46).

Die opname het ten doel gehad om hierdie terreine, kampe en buiteposte op te spoor.

Figuur 9: Oorlogskaart waarop sommige van Steinaecker's Horse se buiteposte aangedui word (Woolmore 2006:79)

3.9 Individuele beskrywing van die geïdentifiseerde terreine*

Die volgende aspekte het 'n direkte invloed op die opname gehad:

- Die navorsingspotensiaal van die terreine is bepaal deur die potensiële wetenskaplike bydrae daarvan ten opsigte van kennis oor die Steinaecker's Horse eenheid. Aspekte soos die toerismepotensiaal en staat van agteruitgang van die terreine kan hierdie waarde beïnvloed. Die verskillende aspekte is almal in aanmerking geneem in die evaluering van die onderskeie terreine.
- Navorsingspotensiaal is verwant aan die kultuurhistoriese erfeniswaarde van terreine en verwys na die inhoud en konteks daarvan.
- Genoemde aspekte is onderworpe aan relevante wetgewing, in hierdie geval die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne (No 25 van 1999) van Suid-Afrika.
- Verskeie faktore het die moontlike opsporing van die terreine beïnvloed. Die feit dat sekere terreine nie gevind kon word nie, word nie as 'n probleem beskou nie, aangesien die inligting wat omtrent die verskillende plekke ingesamel is, waardevol kan wees in die moontlike opsporing daarvan in die toekoms.

Navorsingspotensiaal word in drie kategorieë ingedeel, naamlik:

- Laag: wanneer 'n terrein nie opgespoor kon word nie, of waar die aanduidings op die terrein (op grond van hoeveelheid terreinverskynsels en kultuurvoorwerpe) daarop dui dat die terrein nie 'n groot bydrae tot wetenskaplike kennis in verband met Steinaecker's Horse sal lewer nie

---

* Hierdie teken word gebruik om te verwys na die terreine wat in hierdie ondersoek in detail behandel word (sien Hoofstuk 4-6).

- Medium: waar dit blyk dat die terrein wel 'n bydrae tot wetenskaplike kennis van Steinaecker's Horse sal lewer
- Hoog: waar dit blyk dat 'n terrein gewis 'n aansienlike bydrae tot wetenskaplike kennis in verband met Steinaecker's Horse sal lewer.

Toerismepotensiaal is ook in drie kategorieë verdeel, naamlik:

- Laag: wanneer 'n terrein nie gevind kon word nie of waar hierdie potensiaal verlaag as gevolg van faktore soos ontoeganklikheid of 'n gebrek aan kulturele materiaal
- Medium: wanneer 'n terrein nie gevind kon word nie, maar historiese bronne daarop dui dat die terrein oor 'n groot potensiaal beskik, of waar 'n terrein wat gevind is en oor genoegsame kulturele materiaal beskik, minder toeganklik is
- Hoog: wanneer 'n terrein wat gevind is oor 'n groot hoeveelheid kultuurmateriaal beskik en waar dit reeds gemaklik toeganklik is.

Dit is belangrik dat toeganklikheid in ag geneem moet word by toerismepotensiaal aangesien die Nasionale Parkeraad hoofsaaklik ingestel is op natuurbewaring. 'n Terrein wat in 'n onherbergsame natuurgebied of ekologies sensitiewe gebied lê, sal laag op hulle lys vir moontlike toerismeontwikkeling wees.

Natuurlike bedreiging:

- Laag: 'n terrein wat deur min natuurlike faktore bedreig word
- Medium: 'n terrein wat in 'n mate deur natuurlike faktore bedreig word, byvoorbeeld deurdad dit teen 'n effense helling en relatief naby aan 'n rivier geleë is

- Hoog: 'n terrein wat tot 'n groot mate deur natuurlike faktore bedreig word, byvoorbeeld deurdat dit teen 'n steil helling en baie naby aan 'n rivier geleë is.

3.9.1 KaNwamuriwane (no 1)

Navorsingspotensiaal: Medium

Toerismepotensiaal: Laag

Natuurlike bedreiging: Medium

Die satellietlesing van die terrein is 24°46'36''S en 31°54'34''O. Dit is teen die oostelike hang van die KaNwamuriwaneberg, oos van die driehoeksbaken, geleë. Dit is wes van Metsi-metsi in die Tshokwane veldwagtersgebied.

Die terrein bestaan uit tien loopgrawe van ongeveer 3 x 1 meter in omvang. Die loopgrawe is parallel met mekaar gegrawe en kyk uit in 'n oostelike rigting. Van die loopgrawe af is daar 'n uitstekende uitsig op die gebied ten ooste daarvan omdat die loopgrawe op 'n kleinerige plato halfpad teen die hang van die berg KaNwamuriwane geleë is. Omdat die loopgrawe met grond toegeval is, was dit nie moontlik om die diepte daarvan vas te stel nie.

Geen ander aanduiding van menslike bewoning is gevind nie. Dit is moontlik dat daar nooit 'n kamp naby was nie, maar dat die soldate sommer in die loopgrawe geslaap het. Dit is ook moontlik dat die terrein vir 'n baie kort tydperk benut is en dat daar daarom niks anders gevind is nie.

Die Parkeraad het 'n gedenkteken op die terrein opgerig wat aandui dat die loopgrawe deur die lede van Steinaecker's Horse gegrawe is. Die gebied kan slegs bereik word met 'n vierwielaangedrewe voertuig of te voet. Dit is een van die besoekpunte op die Metsi-metsi staproete deur die wildtuin.

Pienaar dui aan dat Steinaecker's Horse die loopgrawe in 1901 gebruik het (Pienaar 1990:617), en

dat dit blykbaar die swart lede van die eenheid was wat dit beman het. Hulle taak was om die Nwaswitsontsopoort te bewaak (Pienaar 2003: korrespondensie).

Vanweë die gebrek aan kultuuroorblyfsels op die terrein, word die navorsingspotensiaal daarvan as medium beskou. Dit, gepaardgaande met die onbegaanbaarheid van die area maak dat die toerismepotensiaal daarvan as laag beskou word. Die bedreiging van kultuuroorblyfsels as gevolg van die natuurlike agteruitgang van die terrein is ook medium. Hoewel die terrein nie langs 'n rivier geleë is nie, blyk dit tog dat dit verspoel in seisoene met hoë reënval.

3.9.2 Fort Mpisane (no 2)

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Hoog

Die terrein se satellietlesing is 24°45'37"S en 31°07'07"O. Die oorblyfsels van hierdie grondfort is gevind net wes van die samevloeiing van die Nwarhele- en Mutlumuivier. Die area is baie ruig begroei sodat dit nie moontlik was om 'n beskrywing van die fort te maak nie. 'n Groot hoeveelheid kultuurvoorwerpe is ook naby die struktuur gevind.

Die fort het onder bevel van kaptein HF (Farmer) Francis van die Steinaecker's Horse eenheid gestaan. Die garnisoen het uit 30 man bestaan, maar van die plaaslike onderdane van hoofman Mpisane is ook deur die Britte bewapen (Pienaar 1990:348) en het as wagt rondom die fort diens gedoen (Woolmore 2006:100).

Volgens Pienaar was die fort 100 treë in deursnit. Hy dui voorts aan dat dit deur 'n voor omring was. Daar was drie hekke wat na brûe oor die voor gelei het en tunnels het van die middel van die fort na verskillende plekke binne-in die voor gelei. Aan die binnekant is 'n muur van ses voet hoog opgerig. Die voor was tussen vier en vyf voet diep met regaf kante. Van die voor na die muur is 'n skuins wal

opgerig. Skietgate is op verskillende hoogtes in die muur ingebou en is deur gras en bosse gekamofleer (Pienaar 1990:349-350).

Woolmore se beskrywing stem ooreen met dié van Pienaar. Eersgenoemde publiseer ook plansketse van die fort (Woolmore 2006:70-71). Ongelukkig gee hy geen aanduiding van waar die planne oorspronklik vandaan kom nie.

Die fort is in Augustus 1901 deur die Boere aangeval en verower (Pienaar 1990:352; Woolmore 2006:99-102). Kaptein Francis is in die aanval gedood en is langs die fort begrawe. Pienaar toon 'n foto van die graf, geneem gedurende die dertigerjare van die vorige eeu (Pienaar 1990:352), maar vandag is dit nie meer sigbaar nie. Sommige van die plaaslike inwoners wat as soldate diens gedoen het en wat in die geveg dood is, is in 'n sloot suidoos van die fort begrawe (Pienaar 1990:350-351; Pelser 1999:57).

Die navorsingspotensiaal van die terrein is hoog, aangesien die area redelik ongeskonde blyk te wees. Hoewel die plantegroei op die oorblyfsels van die fort ruig is, kan dit moontlik verwyder word en kan die fort dan gerekonstrueer word. Die toerismepotensiaal van die terrein is gevolglik ook hoog, veral omdat dit in die landelike gedeelte van Bosbokrand geleë is en die geskiedenis van die fort deur die plaaslike gemeenskap hoog geag word.

Omdat die terrein teen 'n helling geleë is en ook naby aan twee riviere, is die bedreiging van die terrein hoog. Dit word verder verhoog deur die plantegroei wat die grondfort bedreig.

3.9.3 Salitje buitepos (no 3)

Navorsingspotensiaal: Kon nie bepaal word nie

Toerismepotensiaal: Kon nie bepaal word nie

Natuurlike bedreiging: Kon nie bepaal word nie

Die satellietlesing van die terrein is 25°01'38"S en 31°52'39"E. Hierdie lesing is omgewerk van die ou militêre verwysingstelsel en is moontlik nie baie akkuraat nie. Die terrein kon nie tydens die opname opgespoor word nie.

Volgens Pienaar is die terrein wes van die toeristepad en oos van die Hlekanarivier geleë (Pienaar 1990:439). Hierdie area is ondersoek en dit het voorgekom asof die gebied wel versteur is, aangesien die plantegroei verskil het van die onmiddellike omgewing daaromheen. Groot miershope was ook sigbaar, maar geen kulturele materiaal is gevind nie.

Pienaar noem die terrein die ou Salitje buitepos by Gabeni (Pienaar 1990:617). Daar heers onsekerheid of die terrein wel met Steinaecker's Horse verbind kan word. Hoewel Pienaar dit by die ander Steinaecker's Horse terreine lys, dui hy ook aan dat dit die plek is waar rekrutewerkers uit Mosambiek (Mafourteens) in die jare voor 1958 aangemeld het nadat hulle die grens tussen Mosambiek en Suid-Afrika oorgesteek het (Pienaar 1990:439).

Aangesien die terrein nie opgespoor kon word nie, kon die navorsings- en toerismepotensiaal daarvan nie bepaal word nie. Dit wil egter voorkom of die terrein naby aan die pad geleë is. Indien dit wel bevestig kan word en daar is genoegsame kulturele materiaal op die terrein, sou dit die toerismepotensiaal daarvan verhoog.

Omdat die terrein nie geïdentifiseer is nie, was dit ook nie moontlik om die natuurlike agteruitgang daarvan te bepaal nie. Dit is natuurlik moontlik dat die terrein reeds vernietig is. Die area wat ondersoek is lê teen 'n helling, wat afloop na die Hlekanarivier. Hierdie faktore dra by tot die bedreiging van die gebied en dit is moontlik dat enige kultuuroorblyfsels reeds as gevolg hiervan weggespoel het.

3.9.4 Die terrein waar Bill Sanderson geïnterneer is (no 4)

Navorsingspotensiaal: Laag

Toerismepotensiaal: Laag

Natuurlike bedreiging: Hoog

Bill Sanderson was 'n Engelssprekende boer wat besluit het om tydens die oorlog neutraal te bly. In 1901 is hy op hierdie terrein deur lede van Steinaecker's Horse geïnterneer (sien Hoofstuk 2). Op die terrein was daar 'n ou winkel, waarvan Dimitri Sardelli, ook 'n lid van Steinaecker's Horse, die eienaar was (Pienaar 1990:620; Pienaar 2003: korrespondensie). Volgens Pienaar was die winkel 'n sinkgeboutjie (1990:346-347).

Die satellietkoördinate van die terrein is bereken vanaf die ou militêre stelsel. In hierdie geval was dit akkuraat en is die terrein wel gevind. Die koördinate daarvan is 25°10'17"S en 31°58'13"O. Die terrein is oos van die veldwagterspad en suid van die Sabierivier geleë. Dit is suid van die Onder-Sabie ruskamp naby aan Matjozeni. Pienaar dui aan dat die oorblyfsels van 'n winkel (die gebou waarin Sanderson aangehou is) ongeveer 'n halwe kilometer suid van die rivier gevind is (Pienaar 1990:347), maar dit blyk dat niks hiervan oorgebly het nie.

Potskerwe en vryfklippe is op die terrein gevind, maar geen ashope kon geïdentifiseer word nie. Dit wil voorkom asof die terrein nie ryk aan kulturele materiaal is nie.

Die navorsingspotensiaal van die terrein is laag vanweë die gebrek aan kulturele materiaal wat daar gevind is. Omdat die terrein in 'n afgeleë gebied van die wildduin geleë is, is die toerismepotensiaal daarvan ook laag.

Omdat die terrein naby aan die rivier geleë is en ook teen 'n helling na die rivier toe afloop, is die natuurlike agteruitgang daarvan hoog. Artefakte word gedurigdeur na die rivier weggespoel.

3.9.5 Gaza Gray buitepos (no 5)

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Medium

Tussen 1899 en 1902 is die terrein deur een van die offisiere van Steinaecker's Horse, kaptein Gaza Gray, gebruik, hoofsaaklik om sy beeste in krale aan te hou (Pienaar 1990:618).

Die satellietlesing vir die terrein is 25°11'11"S en 31°58'22"O. Hierdie lesing is aan die kant van die terrein, maar omdat die terrein wel via hierdie lesing, wat van die militêre verwysingstelsel omgewerk is, opgespoor is, is geen nuwe lesing geneem nie. Die terrein is suid van terrein no 4 gevind en lê aan beide kante van die veldwagterspad in die omgewing.

Dit is 'n groot terrein en verskeie ashope is sigbaar. Moontlik is daar ook ander terreinverskynsels, soos oorblyfsels van hutte, maar verdere ondersoek is nodig om dit te bevestig. Ten minste nege ashope is geïdentifiseer. Die hope wissel in grootte van tussen tien en twee-en-twintig meter in deursnit. Op minstens twee plekke is klippe gevind wat lyk asof dit doelbewus deur mense daar geplaas is.

Groot hoeveelhede kulturele materiaal is gevind wat oor die hele terrein versprei was. Dit sluit potskerwe, vryfklippe, maalklippe, hamerklippe, glaskrale en porselein in.

Die groot hoeveelheid kultuurvoorwerpe verhoog die navorsingspotensiaal van die terrein. Die toerismepotensiaal is om dieselfde rede hoog, hoewel die veldwagterspad in 'n meer begaanbare toeristepad omskep sal moet word.

Omdat die terrein redelik ver van die Sabierivier af is, is die natuurlike agteruitgang daarvan medium. In gevalle van groot vloede is dit egter moontlik dat voorwerpe van die terrein af na die

rivier weggespoel word.

3.9.6 Outspan (no 6)

Navorsingspotensiaal: Laag

Toerismepotensiaal: Laag

Natuurlike bedreiging: Kon nie bepaal word nie

Die terrein kon nie opgespoor word nie. Die koördinate daarvan is dus soos dit omgewerk is van die militêre verwysingstelsel, naamlik 25°12'03"S en 31°20'30"O. Pienaar beskryf die ligging van die terein as oos van die vuurbrandpad tussen die Voortrekker- en Napipad, suid van Shitlhave. Hy dui voorts aan dat Steinaecker's Horse gedurende 1901 die terrein as 'n kamp gebruik het en dat dit as Outspan bekend gestaan het (Pienaar 1990:618).

Hoewel 'n groot area verken is, is niks meer as 'n klompie potskerwe gevind nie. Die area is dig begroei, wat die opspoor van die terrein bemoeilik. Dit is egter bekend dat daar 'n uitspanningsplek in hierdie omgewing was, wat reeds uit die tyd voor die oorlog dateer (Pienaar 1990:604) en hierdie terrein is wel bekend. Vermoedelik is dieselfde terrein bloot deur die soldate van Steinaecker's Horse benut. Daar is egter niks anders op hierdie terrein sigbaar as die gedenkplaat (in verband met die uitspanning) wat deur die Parkeraad hier aangebring is nie.

Omdat die terrein nie opgespoor kon word nie, is die navorsingspotensiaal daarvan laag. Noodwendig is die toerismepotensiaal daarvan ook laag, maar indien dit geïdentifiseer kan word sal dit styg aangesien dit langs een van die belangrike roetes in die wildduin voorkom.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein kon nie bepaal word nie. Dit kan egter aangedui word dat die area wel teen 'n helling naby die Mbyamitiriver voorkom. Die wegvloei van water tydens die reënseisoen is gewis nadelig vir die area. Dit is selfs moontlik dat niks noemenswaardig gevind is nie, omdat alles reeds weggespoel het.

3.9.7 Sardelli se winkel (no 7)

Navorsingspotensiaal: Laag

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Hoog

In hierdie geval was dit maklik om die terrein te vind, aangesien dit reg langs die toeristepad geleë is en daar ook 'n gedenkplaat opgerig is. Bloekombome wat uit Sardelli se tyd dateer, is sigbaar maar die enigste ander mensgemaakte element is die oorblyfsels van veldwagter McDonald se watergat (Pienaar 1990:443).

Hoewel die terrein versteur blyk te wees, is geen ander kulturele materiaal gevind nie. Die winkel is oorspronklik van sink gemaak. Die bevelvoerder van hierdie buitepos by Gomondwane was kaptein EG (Gaza) Gray (Pienaar 1990:398; Pienaar 2003: korrespondensie). Pienaar noem die terrein ook 'n basis (Pienaar 1990:460), maar die terrein was waarskynlik nooit groot genoeg om werklik as 'n basis gereken te word nie. Die terrein is tussen 1892 en 1899 deur Sardelli as 'n winkel gebruik (Pienaar 1990:619).

Die satellietkoördinate van die terrein is 25°15'40"S en 31°50'40"O. Dit stem ooreen met die lesing wat van die ou militêre verwysingstelsel verkry is. Dit is suidwes van die kruising tussen die Randspruitpad en die teerpad naby Gomondwane.

Die navorsingspotensiaal van die terrein is laag, maar dit kan verhoog indien iets in die dig begroeide area opgespoor kan word. Omdat die terrein op die bekende Voortrekkerroete geleë is en die bloekombome steeds sigbaar is, is die toerismepotensiaal daarvan hoog.

Die terrein is direk langs die Vurhamirivier geleë. Die staat van agteruitgang is gevolglik hoog waarskynlik omdat moontlike kulturele materiaal na die rivier verspoel het.

3.9.8 Bottelkop (no 8)

Navorsingspotensiaal: Medium

Toerismepotensiaal: Medium

Natuurlike bedreiging: Medium

Vir hierdie terrein is daar twee satellietlesings geneem: die eerste by 'n skansmuur van klip (25°25'35"S en 31°58'30"O) en die tweede by 'n area met kulturele materiaal hoër teen die berg (25°27'37"S en 31°58'31"O).

Die terrein is teen die suidwestelike hang van 'n berg met die naam McDonaldskop geleë, maar staan ook as Bottelkop bekend vanweë die groot hoeveelheid bottelstukke wat daar rondlê (klaarblyklik die gevolg van Steinaecker's Horse se aktiwiteite). Woolmore noem dit bloot 'n buitepos te Krokodilbrug (Woolmore 2006:61). Dit is noordoos van Komatipoort en tussen die voormalige Bob en Nkongoma veldwagtersposte.

Die lae skansmure wat gevind is, is tussen natuurlike rots aangelê. Pienaar meld ook die lae skansmure (Pienaar 1990:345). Vanaf die terrein is daar 'n uitstekende uitsig op Komatipoort en die spoorlyn en dit is duidelik dat hierdie area daardeur beskerm moes word. Die terrein was waarskynlik 'n buitepos van Steinaecker's Horse se hoofkwartier te Komatipoort.

Kulturele materiaal is hoofsaaklik op twee areas gevind. Dit bestaan meestal uit die skerwe van glasbottels en keramiek. Hierdie voorwerpe dateer uit die laat negentiende eeu. Dit wil voorkom asof hierdie areas nie ashope is nie, maar bloot plekke waar bottels weggegooi is.

Pienaar noem die plek 'n observasiepos (Pienaar 1990:345). Soldate was waarskynlik nie permanent hier gestasioneer nie, maar in die dorp self.

Die navorsingspotensiaal van die terrein is medium omdat geen ashope of komplekse strukture gevind is nie. Die toerismepotensiaal is ook medium aangesien dit ver van die toerismoetes voorkom. Daar is egter 'n veldwagterpad wat naby aan die kop verbygaan en wat moontlik in 'n toeristepad omskep kan word. Die terrein is 500 meter van die pad af en dit is 'n steil opdraande tot daar.

Die natuurlike agteruitgang van die terrein is medium. Hoewel die voorwerpe laer teen die berghang afgespoel word wanneer dit reën, wil dit tog voorkom asof dit in 'n periode van net meer as 100 jaar nie 'n tot 'n groot verspoeling van materiaal gelei het nie.

3.9.9 Muntshe (no 9)

Navorsingspotensiaal: Laag

Toerismepotensiaal: Laag

Natuurlike bedreiging: Hoog

Hierdie terrein kon nie opgespoor word nie. Pienaar beskryf dit as 'n buitepos van Steinaecker's Horse gedurende 1900-1902. Hy kon egter self nie die terrein opspoor nie en gee gevolglik geen ruitverwysing daarvoor nie (Pienaar 1990:617).

Hy beskryf die waarskynlike ligging daarvan as noord of noordwes van Muntshelok op die oewer van die Mnondozispruit. Hy dui ook aan dat dit naby 'n kol Delagoa doringbome geleë kan wees (Pienaar 2003: korrespondensie).

Omdat die terrein nie gevind kon word nie, is die navorsingspotensiaal laag. Noodwendig geld dieselfde vir die toerismepotensiaal, maar beide kan verhoog indien iets wel later gevind sou word.

Die moontlike ligging van die terrein naby aan die rivieroewer, beteken dat die natuurlike agteruitgang daarvan potensieel hoog is. Dit mag moontlik die rede wees waarom niks gevind is nie,

maar dit kan ook toegeskryf word aan die digte plantegroei in die gebied.

3.9.10 Ngotsomond (no 10)

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Hoog

Hierdie terrein se satellietkoördinate is 24°03'29"S en 31°43'37"O. Dit is geleë aan beide kante van die toeristepad suid van waar die Ngotsorivier in die Olifantsrivier uitmond.

Voorwerpe wat hoofsaaklik uit die historiese tydperk dateer lê oor 'n wye gebied versprei. Ten minste een ashoop is sigbaar. Voorwerpe wat opgemerk is, sluit in tipiese Ystertydperk potwerk, 'n dissels, stukke gebreekte glas, keramiekskerwe, stukke metaal, glaskrale en vryfklippe. Die voorwerpe stem ooreen met dit wat op ander Steinaecker's Horse terreine gevind is.

Kliphope wat duidelik mensgemaak is, is ook gevind, maar dit is tans onseker wat die doel daarvan was.

Pienaar maak melding van 'n buitepos naby aan die Olifantsrivier (Pienaar 1990:353). Dit wil voorkom asof dit hierdie een kan wees, veral ook omdat Wolhuter, wat 'n lid van Steinaecker's Horse was, melding maak van die Ingotsorivier wanneer hy oor hierdie buitepos skryf (Wolhuter 1948:45-46).

Vanweë die hoeveelheid materiaal wat gevind is, is die navorsingspotensiaal van die terrein hoog. Omdat dit reg langs 'n toeristeroete geleë is, is die toerismepotensiaal daarvan ook hoog.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein is hoog, omdat dit naby aan twee riviere geleë is en die voorwerpe weggespoel word wanneer dit reën. Tekens hiervan was duidelik sigbaar op die

terrein en die groot uitgespreide hoeveelheid kultuurmateriaal is ook 'n bewys hiervan.

3.9.11 Sabiebrug (no 11)*

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Hoog

Hierdie is 'n baie groot terrein met kulturele materiaal wat oor 'n wye area verspreid lê. Dit sluit gebreekte glas, metaal, potskerwe ensomeer in. Terreinverskynsels sluit in ashope en oorblyfsels van strukture.

Die koördinate van die terrein is 24°59'16"S en 31°35'52"O. Die terrein is oos van die treinbrug en aan die noordekant van die Sabierivier geleë.

Die adjudant van kolonel Von Steinaecker, kaptein (later majoor) AW Greenhill-Gardyne, was vir 'n tyd lank die bevelvoerder by die Sabiebrug-pos (Pienaar 1990:343). Majoor R Robertson was ook vir 'n tyd lank hier in bevel (Pienaar 1990:347).

Pienaar meld dat die terrein 'n kamp was (Pienaar 1990:349), wat aandui dat dit relatief groot moes wees. 'n Blokhuis is selfs hier opgerig. Dit was aan die suidekant van die rivier en oos van die treinbrug (Pienaar 2003: korrespondensie).

Vanweë die groot hoeveelheid kultuurmateriaal op die terrein is die navorsingspotensiaal daarvan hoog. Omdat die terrein naby aan die Skukuza ruskamp geleë is en daar 'n pad tot bykans by die terrein is, is die toerismepotensiaal ook hoog.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein is hoog omdat dit naby aan die rivier geleë is. Tekens van verspoeling is reeds duidelik sigbaar op die terrein.

3.9.12 Die Noordelike buitepos (no 12)*

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Medium

Natuurlike bedreiging: Medium

Hierdie terrein is in 1984 deur amptenare van die Krugerwildtuin ontdek (Pienaar 1990:349). Op die terrein was geen oorblyfsels van strukture sigbaar nie, maar minstens drie ashope kon geïdentifiseer word. 'n Groot hoeveelheid kultuuroorblyfsels was ook sigbaar oor 'n wye area. Dit sluit glasskerwe en allerlei stukke metaal in.

Die koördinate van die terrein is 23°43'08"S en 31°36'59"O en dit is sowat 500 meter wes van die Makhadzirivier, 'n sytak van die Letabarivier geleë. Dit is noordoos van die Letabaruskamp.

Die groot hoeveelheid kultuuroorblyfsels op die terrein maak dat die navorsingspotensiaal daarvan hoog is. Die toerismepotensiaal is medium aangesien die terrein net met 'n viertrekvoertuig bereik kan word.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein is medium. Hoewel dit relatief ver van 'n rivier geleë is, is tekens van verspoeling tog duidelik sigbaar.

3.9.13 Komatipoort hoofkwartier (no 13)*

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Medium

Hierdie is 'n uiters komplekse terrein met 'n groot hoeveelheid strukture wat gevind is. Dit sluit die

fondamente van geboue, loopgrawe, blokhuse, 'n fort ensomeer in. Kulturele materiaal lê oor 'n baie groot gebied versprei. Die terrein is verreweg die grootste van almal wat gevind is en is ook die rykste aan kultuuroorblyfsels.

Omdat die terrein so groot is, is koördinate by verskeie plekke geneem. Die koördinate van die fort word hier gegee, aangesien dit die maklikste plek is om te vind. Die lesing is 25°26'44"S en 31°58'53"E. Die terrein is teen die noordelike hang van die Lebomboberge, suidoos van Komatipoort geleë. Komatipoort het die hoofkwartier van Steinaecker's Horse geword nadat die Laeveld deur die Britse magte beset is (Pienaar 1990:343).

Die groot hoeveelheid kultuuroorblyfsels op die terrein maak dat die navorsingspotensiaal daarvan besonder hoog is. Die toerismepotensiaal is ook hoog, want dit lê naby aan die N4 roete. Hoewel die terrein tans net met 'n viertrekvoertuig bereik kan word, is slegs 'n geringe verbetering aan die pad nodig om dit vir ander voertuie begaanbaar te maak.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein is medium. Omdat dit teen 'n relatief steil helling geleë is, spoel die kultuurvoorwerpe maklik weg. Die groot omvang van die terrein maak egter dat daar steeds heelwat oorblyfsels sigbaar is.

3.9.14 Kilo 104 (no 14)

Navorsingspotensiaal: Kon nie bepaal word nie

Toerismepotensiaal: Kon nie bepaal word nie

Natuurlike bedreiging: Kon nie bepaal word nie

Oor hierdie terrein is daar baie min inligting beskikbaar; trouens, van al die bronne wat geraadpleeg is, is dit net Woolmore (2006:74) wat dit vermeld. Die Selati spoorlyn was nie voltooi toe die oorlog uitbreek het nie. Hy meld dat die buitepos geleë was op die plek waar die spoorlyn noord van Sabiebrug, geëindig het. Hier is twee treinwaens deur Steinaecker's Horse as buitepos ingerig. Die

een het as bergruimte gedien en die ander om huisvesting aan die ses manskappe wat die buitepos beman het, te gee.

Dit was nie moontlik om vas te stel waar die treinspoor tydens die oorlog geëindig het nie en gevolglik kon ook hierdie buitepos nie opgespoor word nie. Die naam Kilo 104 werp ook nie lig op die ligging van die terrein nie. In daardie dae is daar nog nie van kilometers gebruik gemaak nie, maar van myle. Dit wil dus nie lyk asof die naam op 'n spesifieke afstand kan dui nie. Woolmore gee nie enige aanduiding van die herkoms van die naam nie.

3.10 Samevatting

Die aanbevelings en bevindinge in hierdie hoofstuk is grootliks gebaseer op die assessering van die onderskeie terreine. Dit is ook gefundeer op die aanname dat al die terreine van historiese belang is, in ooreenstemming met artikel 3 van die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne (No 25 van 1999). Hierdie artikel lys onder meer plekke, geboue en strukture van kulturele betekenis as deel van die nasionale erfenis van Suid-Afrika.

Toekomstige navorsing behoort op terrein no 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12 en 13 gedoen te word, terwyl pogings moontlik ook aangewend kan word om die res op te spoor. Die navorsing op sommige hiervan (no 11, 12 en 13) word verder in hierdie studie bespreek. Die doel van sodanige navorsing sal wees om vergelykende materiaal te vind en om daardeur 'n meer volledige beeld van die Steinaecker's Horse eenheid te vorm.

Voordele wat hieruit sal voortspruit is:

- Voortgesette argeologiese en kultuurhistoriese navorsing tot voordeel van erfenisbestuur
- Bykomende navorsing en inligting in verband met die betrokkenheid van plaaslike anderskleuriges in die Anglo-Boereoorlog
- Die moontlikheid om verskeie uitstallings in die Nasionale Krugerwildtuin op te rig en om

kultuurhistoriese terreine as toeriste- aantrekkingskragte te ontwikkel

- Om klem te lê op die betrokkenheid van SANParke (en spesifiek die Krugerwildtuin) by die bewaring van die kultuurerfenis en toerisme-ontwikkeling.

Die moontlike voortgesette navorsing ten einde die terreine wat nie opgespoor kon word nie te vind, is 'n langtermyn doelwit wat nie in hierdie studie aangespreek sal word nie. Die uiteindelijke vind en evaluering van hierdie terreine sal mettertyd in die huidige navorsingsplan ten opsigte van Steinaecker's Horse ingewerk kan word en bydra tot die volledige geskiedskrywing van die eenheid.

HOOFSTUK 4

DIE HOOFKWARTIER VAN STEINAECKER'S HORSE TE KOMATIPOORT

4.1 Inleiding

Soos reeds aangedui was Komatipoort die tweede hoofkwartier van Steinaecker's Horse. Die eenheid se hoofkwartier was eers te Nomahasha in Swaziland, maar nadat Komatipoort deur die Britse magte ingeneem is, het die eenheid se hoofkwartier hierheen verskuif.

'n Groot hoeveelheid oorblyfsels van strukture wat deur die eenheid opgerig is, word hier aangetref. Vanweë die omvang daarvan is dit moontlik om hierdie oorblyfsels te beskryf, te analiseer en te interpreteer en daaruit af te lei wat die omstandighede was waaronder Steinaecker's Horse hulle bevind het. Gevolglik was dit nie nodig om die terrein argeologies te ondersoek om meer daaroor vas te stel nie.

4.2 Doel van die ondersoek

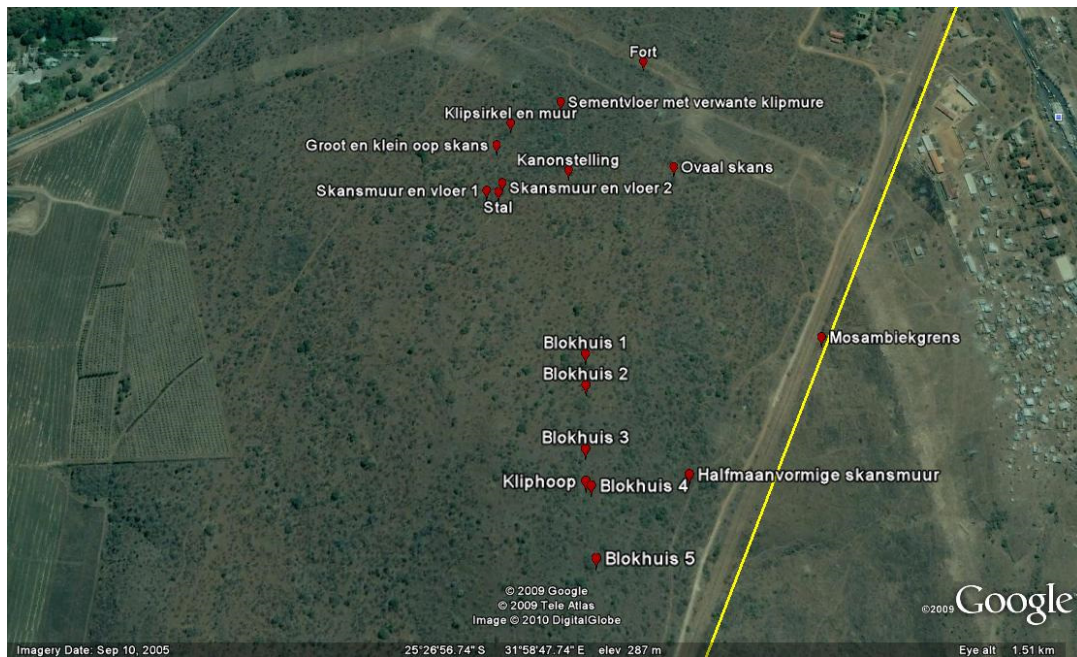
Die ondersoek het ten doel gehad om:

- Historiese inligting in verband met die terrein in te samel
- Die kultuurhistoriese oorblyfsels op die terrein te dokumenteer en te beskryf en om kultuurmateriaal vanaf die oppervlakte in te samel
- Die genoemde terreinverskynsels en voorwerpe te analiseer en te interpreteer.

4.3 Terreinbeskrywing

Die terrein is geleë op die plaas Lebombo 186JU, suidoos van die dorp Komatipoort in die Mpumalanga Provinsie (figuur 10). Soos in die naam gereflekteer, vorm die Lebomboberg deel van

die plaas se grens en wel aan die oostekant. Dit is ook die internasionale grens tussen Suid-Afrika en Mosambiek. Die betrokke kaart waarop die plaas aangedui word is kaart 2531BD & 2532AC, Komatipoort, van die Suid-Afrikaanse 1: 50 000 topografiese reeks.

Figuur 10: Kaart van die Komatipoortterrein met die belangrikste strukture daarop aangedui.

Die samevloeiing van die Komati- en Krokodilrivier word net noord van die terrein aangetref. Hier vloei die rivier, wat op hierdie punt die Nkomasi genoem word, deur 'n poort in die berg. Die doeanes en grenshek tussen die twee lande is noordoos van die historiese terrein opgerig. Die terrein kom op die noordelike en westelike hang van die Lebomboberg voor, met 'n gedeelte daarvan op die kruin van die mees noordelike plato van die berg op die plaas. Die hoogte van die berg waar die terrein geleë is, wissel tussen 200 en 400 meter bo seespieël.

Dit is duidelik dat die terrein vir strategiese doeleindes daargestel is. Die berg vorm 'n natuurlike skans aan die suidekant (helling-op) en die strukture is so geplaas dat dit na die ander rigtings

verdedig. Hierdie aspek, sowel as die omgewingsfaktore, is in ag geneem in die bepaling van die taktiese doel van die strukture op die terrein. Die spoorlyn in die vallei, loop van noordwes na noordoos en die treinbrug is noordoos van die berg geleë.

Die westelike gedeelte van die plaas waar die helling meer gelyk is, word vir landboudoeleindes gebruik. Hierdie versteuring sou waarskynlik enige moontlike historiese oorblyfsels op daardie deel van die plaas vernietig het. Die plantegroei op die berg is ruig maar vanweë die aard van die historiese strukture, wat relatief goed behoue gebly het, was dit taamlik maklik sigbaar. Nietemin kon sommige hiervan nie volledig bestudeer word nie. Die plantegroei het dit ook moeilik gemaak om moontlike ashope te identifiseer.

Uit die hoeveelheid voetpaaie wat die area deurkruis is dit duidelik dat die gebied gereeld deur mense besoek word. Dit sluit lede van die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag wat die grens patroleer in. 'n Militêre basis van die SANW is by die grenspos opgerig.

4.4 Historiese konteks

Die eerste opgetekende getuienis van die area in historiese tye is dié van die ekspedisie van Francois de Cuiper in Junie 1725. Die geselskap, afkomstig van Delagoabaai (tans Maputo), het deur die poort beweeg in 'n poging om 'n handelsroete met die binneland daar te stel. Die groep is naby Gomondwane (vandag in die Krugerwildtuin) deur 'n plaaslike groep aangeval en moes onverrigtersake na Delagoabaai terugkeer (Punt 1975:44-78; Bergh 1999:12; Changuion & Bergh 1999:116).

Meer as 'n eeu later, in 1844, het die Voortrekkerleier Andries Hendrik Potgieter ook die roete deur die Komatipoort gebruik in sy pogings om 'n roete tussen Transvaal en Delagoabaai te vind (Tempelhoff 1982:5). Dit was een van die belangrikste doelwitte van die Voortrekkers om sodanige roete vas te stel omdat dit hulle onafhanklikheid van die Britte sou verseker. Gevolglik is baie tyd en moeite hieraan spandeer (vergelyk Breytenbach & Pretorius g.d.; Breytenbach 1950).

Op 30 Julie 1845 het Potgieter die dorpie Andries-Ohrigstad gestig. Dit was die eerste grootskaalse vestiging van blankes in hierdie gebied (Bergh 1999:16, Changuion & Bergh 1999:131). Die regering van die voormalige Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) het reeds in 1846 die gebied noord van die Krokodilrivier van die Swazi's geruil (Bergh 1999:16-17; Bergh & Ferreira 1999:133). Die Komatiriver was toe die grens tussen die Swazi's en die ZAR. Dit beteken dat die area waar die terrein geleë is, nie aanvanklik deel van die ZAR was nie. Dit is eers ná 1860 by die ZAR ingelyf (Bergh 1999:20).

In 1869 is daar formeel oor die grens tussen die ZAR en Portugese grondgebied ooreengekom (De Vaal 1990:130). Dit is egter eers in 1880 opgemeet (H Bornman 2004: onderhoud).

Die migrasie van meer mense na die noorde en die ontdekking van goud het die noodsaaklikheid vir 'n handelsroete met die Portugese kus verhoog. In 1875 is 'n pad tussen Delagoabaai en die Oos-Transvaalse goudvelde ontwikkel. Hierdie roete het by Furley se drif deur die Komatirivier gegaan. Die plaas Coopersdal in die nabyheid van Komatipoort het as 'n ruskamp op hierdie roete gedien. Later het dit die doeanekantoor van die ZAR regering geword (Tempelhoff 1982:5-6).

Die permanente vestiging van blankes het eers plaasgevind nadat die spoorwegnetwerk in die gebied ontwikkel is. Komatipoort is as die mees geskikte roete beskou en werk aan die treinspoor het in November 1887 hier 'n aanvang geneem (Tempelhoff 1982:6-7). Die jaar 1887 word daarom gesien as die jaar waarin die dorp Komatipoort tot stand gekom het (NAB: TAB, CDB 16054, BB6/3/1/2/165). Die ontwikkeling van die treinspoor het tot die toenemende groei van die dorp gelei. Op 1 Julie 1891 het die eerste trein die brug oor die Komatirivier gekruis. In 1893 is ook die Selati treinspoor tussen Komatipoort en Noordoos-Transvaal aangelê (Tempelhoff 1982:8-9).

Die grenspos was oorspronklik suid van die huidige pos, by Castilopolis. Na die oprig van die spoorlyn, is dit gedurende die negentigerjare van die negentiende eeu na die huidige posisie by Komatipoort verskuif (H Bornman 2004: onderhoud). Komatipoort is op 11 April 1899 amptelik as

dorp geproklameer. Dit het 'n belangrike rol vervul in die voorbereidings vir die oorlog tussen die ZAR en Groot-Brittanje omdat wapens vanaf Delagoabaai via Komatipoort na Pretoria ingevoer is (Tempelhoff 1982:9-11).

Op 14 September 1900, tydens die Anglo-Boereoorlog, word 'n spesiale uitgawe van die ZAR Staatskoerant in Komatipoort gedruk. Daarvolgens is toestemming aan president SJP Kruger verleen om die land te verlaat en Europa te besoek om die saak van die Boere te bepleit (NAB: TAB, AMPT PUBS 83C). Op 18 September 1900 het die Boeremagte Komatipoort verlaat (Tempelhoff 1982:9).

Generaal R Pole-Carew bereik die dorp op 24 September met die gevolg dat alle Boereposisies op die Portugese front ontruim is (Richards 1999:129). Die Britte het nou 'n garnisoen te Komatipoort ontplooi om die oosgrens te patrolleer. Hier is verskeie forte deur Steinaecker's Horse opgerig (Tempelhoff 1982:9; Bornman 2004:2).

Uit die posisie van fortifikasies en ander militêre strukture op die terrein, is dit duidelik dat ook die treinspoor en spoorwegbrug beskerm moes word. Trouens, die Britte het self probeer om hierdie brug op te blaas voordat hulle in beheer van die dorp was, maar is verhinder om dit te doen (NAB: TAB, SS0, R 7251/00). Dit is duidelik dat die terrein met Steinaecker's Horse verbind kan word.

Na die Anglo-Boereoorlog is die ontwikkeling van die dorp tot stilstand gebring omdat die Britse regering verkies het om van hulle eie hawens in Natal en die Kaapkolonie gebruik te maak, eerder as dié van die Portugese (Tempelhoff 1982:9-10). Prospekteerders het ook in hierdie tyd werk in die omgewing gedoen. Hoewel steenkool ontdek is, blyk dit nie genoegsaam te gewees het om tot enige grootskaalse ontwikkelinge te lei nie (NAB: TAB, MKB 10, DRD926/04; NAB: TAB, MKB 16, DRD472/05; NAB: TAB, MKB 21, DRD1092/05).

Tydens die Tweede Wêreldoorlog is Komatipoort vir militêre doeleindes gebruik (SANWDA: QMG 134, 102/397/11; Martin & Orpen 1979:61, 117-119, 144, 242). Sommige van die latere militêre strukture op die Komatipoortterrein (wat gevolglik nie hier bespreek word nie), dateer waarskynlik

uit hierdie tyd.

Die dorp sou eers na die Tweede Wêreldoorlog werklik verder ontwikkel. Die katalisator hiervoor was toerisme en die dorp is as die poort tot die Nasionale Krugerwildtuin beskou. 'n Verdere ontwikkeling was dié van grootskaalse landbouskemas (die Tenbosch en Strijdomblokke) wat met die verbouing van suikerriet verband hou (Bornman 1994:91-92).

In 1957 kry die dorp sy eerste plaaslike owerheid, maar dit is deur die voormalige Transvaalse Raad vir die Ontwikkeling van Buitestedelike gebiede geadministreer. Op 1 Julie 1981 word Komatipoort 'n onafhanklike munisipaliteit (Bornman 1994:91; Tempelhoff 1982:12). Vandag vorm dit die hoofsetel van die Nkomazi Plaaslike Munisipaliteit wat deel vorm van die Ehlanzeni Distrik Munisipaliteit (<http://nkomazi.local.gov.za>).

4.5   Beskrywing en interpretasie van die geïdentifiseerde strukture en kultuuroorblyfsels op die terrein

4.5.1   Klipmure

Hoewel geen bindmateriaal by die formele klipmure sigbaar is nie, is dit moontlik dat hierdie klipmure wel oorspronklik met grond of klei bevestig is. Hiervan is tans niks sigbaar nie, maar die klippe in die mure is netjies en styf teen mekaar gepak. Op enkele uitsonderings na, is dit duidelik dat die mure in dieselfde tyd en vir dieselfde doel opgerig is (figuur 11⁹).

In sommige gevalle is daar van die natuurlike dagsome (uitstaande klipbanke) gebruik gemaak en is die mure bloot 'n verlenging hiervan. Ander is weer in 'n sig-sag patroon oor 'n groot area opgerig. Een van die mure lyk asof dit moontlik die kant van 'n wapad aandui. Hierdie muur begin by 'n gat en dit lyk asof heelwat van die klippe hier uitgegrawe is.

Figuur 11: Een van die formele klpmure op die terrein

Die mure kom hoofsaaklik teen die noordelike en westelike hang van die berg voor. Kulturele materiaal word oral tussen die mure aangetref. Dit sluit in groot metaaldromme, 'n koekepan, die metaalversterking van 'n militêre stewel, ander stukke metaal en glas- en keramiekskerwe.

Verklaring:

Die formele klpmure vorm deel van die verdedigingstelsel wat tydens die Anglo-Boereoorlog hier opgerig is. Dit blyk hoofsaaklik loopgrawe, terrasmure en skanse te wees. In sommige gevalle is loopgrawe gegrawe en die grond daarvan is dan gebruik om die muur aan die voorkant van die loopgraaf te versterk. Dit is duidelik dat die mure gerig is om moontlike aanvalle van die noorde- en westekant af te weer.

---

9 Die skaal op die maatstok by figure is 1 sentimeter blokkies.

4.5.2 Fortifikasies

Streng gesproke vorm fortifiseringsmure ook deel van fortifikasies, maar die bostaande is afsonderlik vermeld omdat dit duidelik deel van die klipmure uitmaak wat van ander fortifikasies onderskei kan word. Onder fortifikasies word wel ander skansmure ingesluit wat nie ooglopend deel van die genoemde mure uitmaak nie. Ander tipes fortifikasies word ook hier ingesluit.

4.5.2.1 Fort

Die fort is in 'n nie-formele boustyl gebou, wat beteken dat klippe teenmekaar gepak is sonder dat enige bindmateriaal gebruik is. Dit is egter baie netjies gedoen en stem dus meer ooreen met die formele mure hierbo genoem. Die afmetings¹⁰ van die fort (binnemate) is 12,90 meter (oos-wes) x 5,60 meter (noord-suid). Die mure is steeds 0,30 – 1,00 meter hoog en 1,00 meter dik (figuur 12). Die struktuur is nie werklik reghoekig nie aangesien die twee hoeke aan die oostekant gerond is om 'n halfmaan te vorm (figuur 13).

Figuur 12: Een van die formure geneem vanaf die binnekant

---

¹⁰ Tensy anders vermeld, is alle mates wat aangedui word binnemate.

Figuur 13: Die fort se mure is afgerond aan die oostekant.

Figuur 14: Detail van een van die formure. Dit is tipies van fortifikasies om te bestaan uit twee klipmure wat met los klippe tussenin ingevul is. Dit maak dit moeilik vir koeëls om deur die muur te dring.

Die mure bestaan rondom uit twee gelyklopende klipmure, elk ongeveer 0,30 meter dik, met klein los klippe tussenin ingevul (figuur 14). Die ingang van die struktuur is aan die westelike kant van die suidelike sy en is 1,00 meter wyd. Dit beteken dat die fort na die noordekant toe verdedig het. Die

vorm van die struktuur skep die indruk dat dit na die noordooste verdedig het.

Verklaring:

Die fort is die struktuur wat die laagste teen die berghang af gevind is en ook die mees noordelike struktuur op die terrein. Die ligging van die fort op die noordoostelike grens van die terrein is belangrik in die strategiese beplanning daarvan. Van hier af is daar 'n uitstekende uitsig oor die poort waar die Komatirivier deurvloei. Dit sou dus moontlik wees om die poort, en dus ook die deurgang tussen Suid-Afrika en Mosambiek, van hier af te bewaak.

Die fort is ook 'n simbool van die sensitiewe aard van die terrein. Tydens die werk op terrein is onbekende persone se belangstelling geprikkel, waarskynlik omdat 'n lang tyd by die struktuur spandeer is. Die volgende dag is gevind dat die noordoostelike hoek afgebreek is, terwyl ander skade ook aangerig is. Dit is 'n teken van die feit dat die terrein afgeleë is en maklik gevandaliseer kan word.

Die kultuurhistoriese waarde van die fort is hoog omdat dit 'n unieke struktuur is. Dit stem nie ooreen met enige ander bekende fortifikasie uit die Anglo-Boereoorlog nie.

4.5.2.2 Ovaal skans

Soos die naam aandui, het hierdie struktuur 'n min of meer ovaal vorm. Die afmetings daarvan, gemeet op die verste punte, is 10,72 meter (noord-suid) x 9,55 meter (oos-wes). Dit is ook in 'n nie-formele styl gebou, maar is nie naastenby so netjies soos die fort nie. Die aanduiding van mure wat sigbaar is, is niks meer as 'n ruwe buitelyn nie. Gevolglik is dit nie moontlik om die hoogte en breedte van die mure vas te stel nie (figuur 15).

Figuur 15: 'n Gedeelte van die mure van die ovaal skans op die terrein

Verklaring:

Die skans is suid-oos van die fort, maar hoër op teen die berghang geleë. Hierdie ligging dui daarop dat dit ook die noordoostekant van die terrein moes verdedig aangesien dit geen uitsig in enige ander rigting het nie. Dit sou ook die poort in die berg kon bewaak.

4.5.2.3 Groot oop skans

Die skans word oop genoem omdat dit net drie mure het. Die oostelike muur daarvan is 5,05 meter lank, die voorste (noordelike) muur 8,00 meter en die westelike muur 4,00 meter. Die hoeke is gerond en die mure is van klip gebou. Die mure is baie laag, maar dit kan die gevolg wees van skade wat oor die jare daar aangerig is.

Verklaring:

Omdat daar geen muur aan die suidekant is nie, moet dit die agterkant van die skans wees. Gevolglik kan die afleiding gemaak word dat die skans na die noordweste moes verdedig het. Van hier af is